

I СИМПОЗИУМ „МЕГАЛИТИ НА БАЛКАНИТЕ”
ДОКЛАДИ

FIRST SYMPOSIUM “**BALKAN MEGALITHS**”
PROCEEDINGS

www.balkan-megaliths.com

Издателство
„ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“
Университетско издателство
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
София, 2009

**ОРГАНИЗАТОРИ НА СИМПОЗИУМА И СЪСТАВИТЕЛИ
НА СБОРНИКА:**

Любомир Цонев,
Институт по физика
на твърдото тяло – БАН.
За връзка: ltsonov@abv.bg

Константинос Марицас,
автор на книгата „Цивилизация
и естествен подбор”
За връзка: kmar@abv.bg
www.costasmaritsas.com

СИМПОЗИУМЪТ СЕ ПРОВЕЖДА С ЛЮБЕЗНОТО СЪДЕЙСТВИЕ НА:

Арх. Явор Банков, Съюз на архитектите в България

ДОКЛАДИТЕ СЕ ПУБЛИКУВАТ В АВТОРСКА ВЕРСИЯ

CONTENTS

<u>The Magical Force of the Megaliths</u>	11
<i>Valeria Fol (in Bulgarian)</i>	
<u>The Magical Force of the Megaliths</u>	14
<i>Valeria Fol</i>	
<u>Megalithic Monuments on the Balkan Peninsula</u>	18
<i>Lyubomir Tsonev (in Bulgarian)</i>	
<u>Bird's Eye View on Megalithic World</u>	35
<i>Giorgio Dimitriadis</i>	
<u>Megalithic Glossary for Fieldwork</u>	44
<i>by George Dimitriadis</i>	
<u>The Devtashlari around Pliska still require an Exact Interpretation</u>	47
<i>Lyubomir Tsonev (in Bulgarian)</i>	
<u>Thracian Dolmens in Bulgaria</u>	69
<i>Dimitar Kolev (in Bulgarian)</i>	
<u>Dolmens around the village Granichar in Strandzha mountain</u>	98
<i>Lyubomir Kaludov (in Bulgarian)</i>	
<u>Thracian cult complex „The Big Stone” in Strandzha mountain</u>	104
<i>Svetoslav Solovyov (in Bulgarian)</i>	
<u>Megalithic Monuments in the Municipality of Harmanli – West Sakar Mountain</u>	117
<i>Tosho Spiridonov (in Bulgarian)</i>	

<u>The Womb Caves</u>	125
<i>Kostadin Dimov (in Bulgarian)</i>	
<u>Ritual Places</u>	131
<i>Konstantinos Maritsas (in Bulgarian)</i>	
<u>From the dolmens to the pyramids – an explanation</u>	140
<i>Konstantinos Maritsas (in Bulgarian)</i>	
<u>From the dolmens to the pyramids – an explanation</u>	143
<i>Konstantinos Maritsas (in Russian)</i>	
<u>From the dolmens to the pyramids – an explanation</u>	146
<i>Konstantinos Maritsas</i>	
<u>An Alternative Look at the Spiritual Values and Beliefs of the Ancient Civilizations</u>	149
<i>Iliana Magerova (in Bulgarian)</i>	

ДОКЛАДИ

ОТ

I СИМПОЗИУМ
„МЕГАЛИТИТЕ НА БАЛКАНИТЕ“

СОФИЯ, 27 МАРТ 2009

The Magical Force of the Megaliths

Valeria Fol

The giant ancient stone structures (megaliths) have always hunted the public imagination and continue to provoke the interest in people from around the world. The famous Greek geographer Pausanias, visiting Mycenae and Tiryns in the 2nd century A.D., believed that the mythic Cyclops had built the colossal ruins and ancient palaces. This legend was passed down to generations of history lovers and explorers. Later, in the 19th century, a term used to define all these ancient structures, was created: the neologism **megalith**. It was coined out from the ancient Greek words μέγας *megas*, meaning *great*, and λίθος *lithos*, meaning *stone*. The term was first used during the initial surveys and descriptions of large standing stones structures in northern France and southern England. The word “megalith” continues to be used to depict artificially created ensembles or structures of untreated or rudimentary shaped stones, stone blocks, slabs or fragments, independently of the civilization that erected them. In the same time, in the 19th century, was created also the term “hommes mégalithiques” (megalithic people), used to explain the universal presence of the megaliths. As per the 19th and early 20th century theories, the “megalithic people” were enigmatic sea voyagers, traveling across the seas and spreading their beliefs by building megaliths across the world. Modern research demonstrates that during a certain phase in human development, cultural and religious beliefs were globally expressed by building megalith structures. This phenomenon, inspiring spiritually and intellectually the people from different corners of the world, to universally erect similar structures weighting several metric tones, still remains an unexplained enigma.

In spite of the enormous variety in technology, planning, configuration and often times imagery present on the stones, the megaliths can be divided into two major types – *dolmens* and

menhirs. Both terms have Breton etymology: dolmen comes from *dol* – table, and *men* – stone, and denotes upright standing stones (blocks) covered by a horizontal capstone; menhir uses *-hir*, which means “long” and in this case signifies single standing stone. This way with the first scientific descriptions the local terms were replaced. When the menhirs are grouped, and specially when they form a specific geometric figure, they are called cromlech: from *crom* – curve and *lech* – shaped stone. Cromlech shapes can be elliptic, circular, semi-circular, rectangular or any other. In the English literature *cromlech* is used to depict dolmens, while other groups of menhirs are described as *stone circles*.

In the collective memory of people, the megaliths are related to the long forgotten past, and not to the existing burial traditions, nor to folklore-related beliefs, mythology and legends. Megaliths are normally not related to the official religions and culture: they are considered as remnants of vanished civilizations. Even when used as background for the Christianized ritualistic folklore, megaliths and some of the rock-hewn monuments are considered hostile to the Christianity and believed to be entirely pagan symbols. They have been considered evil, especially on the territories of strong Catholic and Eastern Orthodox Christianity influence. They were condemned and outlawed at almost every ecclesiastic council since fifth century AD and on. The twentieth canon of the Council of Nantes (Concil. Namnetense) from 658 AD expressly requires these “stones, which by the tricks of demons were venerated in ruinous and woody areas” to be deeply buried, so nobody can worship them. Charlemagne even ordered their entire destruction around 800 AD. Nevertheless, as time had demonstrated, the veneration of stone structures and megaliths resulted stronger than any Holy Roman Catholic Church prohibitions and Emperors’ edicts.

The popular folklore names of the megaliths are well documented in ancient descriptions.

In France, the dolmens were known as “houses” or “holes/

caves" inhabited by fairies, giants or gnomes. Believed to be inhabited by legendary heroes, these structures, as well as the menhirs, are considered to be symbols of mythological figures such as Gargantua. Megalithic constructions were even regarded as Gargantua's "grave", or his "funeral effigy", while rock or stone openings were believed to be his "footprint".

In England, the megaliths were attributed to wizard Merlin, from the times of King Arthur and the Knights of the Round Table.

In Spain, the megaliths are usually related to the Arabian rule and hence having Moors' related names: "the Moors' table", "Moors' Tower", "Moors' hut".

Bulgaria doesn't make an exception, when it comes to fairy-tale explanations of the megaliths' origin. They are believed to be from the times of the "Hellenes" and are called "dragon holes/houses", "small barns", "chapels", etc. The Hellenes, as per the popular legends, were so tall, that they couldn't see where they were walking. That was also the reason for their disappearance – the Hellenes couldn't see the traps, and stepping in them, they died and vanished.

Rock-hewn sanctuaries (altars) are normally related to the footprint of the epic hero Krali Marko, or his horse. "Marko's stone", "God's path", Saint George's footprint or the footprints left behind by other saint-warriors, are only some of the numerous examples of these legends. Lately, in popular folklore, megaliths and hewn rocks are declared traces left behind by extraterrestrials. Rock tombs and other sanctuaries are Priest Martin's "holes/caves", a legendary name from the treasure-hunters' folklore. Dragon anthropomorphic effigies of "dragon's house/den / or cave" are also related to megaliths. Megaliths are always holy places and believed to have healing power. Their sacred locations are used even in modern times for animal sacrifices on the day of local saints.

Megalithism differs in historical and typological aspects in various regions around the world. That is why the activities of

cult and worship on megalithic locations require further clarification in the light of specific cultural and historical context. Fundamental interdisciplinary research, with focus on the exact sciences, will play more and more an important role in this clarification.

This book, a comprehensive collection of articles on megaliths, is the latest contribution to the scientific research in the field. It also presents the latest evidence of the magical properties of megalithic structures, inspiring profound intellectual explorations for all enthusiasts of ancient cultures.

© 2009 Valeria Fol – Author, Bulgarian text

© 2009 Rossitza Ohridska-Olson – Translator, English version

Мегалитните паметници на Балканите

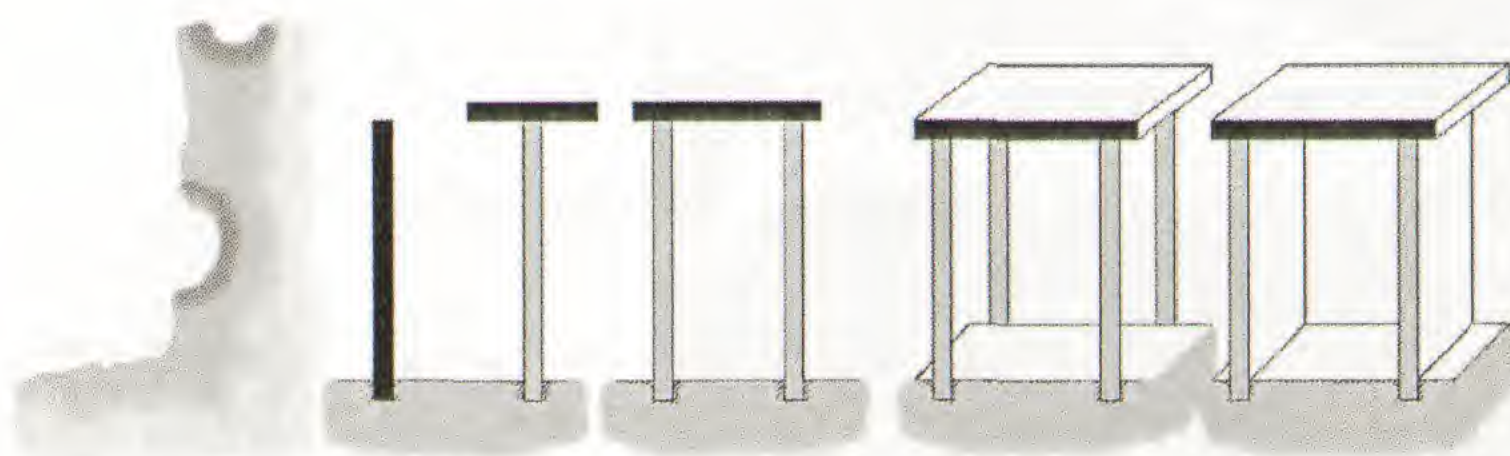
Любомир Цонев

I

Критерият, по който обединяваме различни обекти в групата на мегалитите, има по-скоро архитектурно-историческа, отколкото идеологична или религиозна природа. Не твърдя, че менхирите и долмените винаги и навсякъде са рожба на една и съща религиозна идея, че обслужват един и същ култ, но твърдя, че са проява на *еднотипен подход към строителна задача, демонстрират своеобразен тип мислене и са се появили общо взето в една и съща епоха*. Те са създавани от твърде грубо издялани и относително твърде големи скални късове през халколита, бронзовата епоха и в началото на желязната епоха (между 40 и 5 в. пр. Хр.) в различни райони, пръснати по цяла Евразия (от Британия и Скандинавия през Балканите чак до Палестина, Кавказ и Арменските планини), Индия, Югоизточна Азия и Южна Япония. За България се датират във времето от II до средата на I хил. пр. Хр.

В сърцевината си мегалитите са преди всичко обекти от огромни каменни блокове, които се опитват да създадат някаква конструкция от минимален възможен брой монолитни елементи с максимално големи размери. По тази особеност *мегалитното строително мислене* се отличава от стандартното (дребномодулно).

Предполагам, че исторически по-ранни са скално-изсечените паметници, а сетне възникват и мегалитните. Често е полезно да ги разглеждаме паралелно, като търсим взаимно влияние. Също така в редица случаи е възможно те да са създавани от едно и също местно население в последователни етапи от неговото развитие. По тези причини има основание да обединим двата вида паметници в по-обща категория, която да именуваме „*скално-насочен тип култура*“.

ОСНОВНИ ТИПОВЕ МЕГАЛИТНИ ПАМЕТНИЦИ:

СКАЛНО-
ИЗСЕЧЕНИ
ПАМЕТНИЦИ

МЕНХИР И
ТАУЛА

ТРИЛИТ,
ПОРТАЛ,
ВИСЯЩ КАМЪК,
СТОУНХЕНДЖ

ДОЛМЕН
ТИП
„МАСА“

ДОЛМЕН
ТИП
„КАМЕРА“

Според общоприетите днес представи основните типове мегалити са два: *менхири* и *долмени*. Всеки от тях си има своите вариации. Ще ги спомена в тяхното логическо развитие, което не е длъжно да съвпада с реалното им историческо развитие.

II

Менхирът е голям вретеновиден или колоновиден блок, грубо отцепен и одялан и забит вертикално в земята на равно място. Логически следващата стъпка в усложняването на каменните творби е идеята за *комбиниране чрез просто групиране*, т.е. чрез пространственото сближаване и аранжиране на индивидуално забити менхири. Те могат да бъдат подредени в една или няколко успоредни прави линии, съдържащи от няколко до няколкостотин екземпляра (*менхирни редици* или *алеи, alignments*), а могат да бъдат и забити в кръг (*кромлехи*). Срещат се и множества менхири, подредени в правоъгълна *решетка*, т.е. група, подредена не само в надлъж, но и напречно. Много съществено е да осъзнаем, че менхирните индивидуални или няколко успоредни редици, менхирните кръгове или решетки, макар и съставени от пространствено поотделно забити колоновидни блокове, са проектирани и се възприемат като *единни архео-архитектурни обекти, ансамбли*.

Единичен менхир – поглед от страни

Менхир и комбинации от менхири, гледани отгоре:

Редица или алея
от менхири
(напр. Карнак,
Франция)

Кръг от
менхири –
кромлех
(напр.
Стоунхендж
Англия)

Комбинация
от менхирна
редица и
кромлех
(напр. Кала-
ниш, Шот-
ландия)

Успоредни
редици менхири
(напр. Карнак,
Франция и
Абоба-Плиска,
България [публ.
от К.Шкорпил
1905г.]

По-нататък логически идва **комбиниране на продълговати каменни блокове чрез физически контакт, т.е. чрез сглобяване** – т.н. трилити. **Трилитът** е комбинация от 3 блока, наподобяваща гигантски **правоъгълен портал**: два високи носещи блока са забити паралелно вертикално, а отгоре е положен трети хоризонтален висящ блок. На английски буквално „стоунхендж“ означава „висящ, окачен камък“.

На Балканите менхири има само в България, но не им се отделя особено внимание и са съвсем слабо изучени и практически не са популярни. В научната литература са известни само 3–4 индивидуални менхира (1 при с.Овчарово, Сакар пл. и 2–3 при с.Петокладенци, Плевенско) и само два кромлеха (1 при с.Долни Главанак, Източни Родопи, открит от Г.Нехризов и 1 при с.Старо Железаре между Хисаря и Пловдив, разкрит от Г.Китов).

Менхир при с. Петокладенци (Плевенско, Северна България)

Кромлех при с. Долни Главанак (Източни Родопи, Южна България).

Менхирни редици и трилити на Балканите изобщо няма. За голяма радост на любителите, обаче, у нас – край Плиска, Североизточна България съществуват и са оцелели до днес решетки от менхири, отбелязани в началото на ХХв. от Карел Шкорпил и наречени от него „девташлари“. Те удивително приличат както по форма и начин на обработка, така и по подреждането си в решетки на подобни обекти в един от най-богатите и прочути мегалитни райони в света – Бретан, Северозападна Франция. Засега българските менхирни решетки в Лудогорието са скрити от широката ни общественост по една тривиална причина – загадъчното название, което няма нищо общо с нормалната международна археологичната терминология, а е местна диалектна дума.

За създателите на менхирите и комбинациите им на Балканите не може да се каже нищо определено, освен да се предположи, че са били местни племена от тракийския кръг, подобно на долмените. Ако допуснем, че са градени няколко (примерно 5) века по-рано от тукашните долмени (официално датирани 12–6 в. пр. Хр.), получаваме периода 17–10 в. пр. Хр., т.е. средата и края на II хил. пр. Хр.

III

Най-същественият архитектурен белег на *долмените* е фактът, че са съставни, а не монолитни обекти, т.е. вече са градежи. При това същественото им свойство е, че не са групирани, а са сглобени с физически контакт от *минимален възможен брой монолитни плочи*. Тук вниманието на строителите е било насочено не към вретеновиден скален къс, а към една груба почти правоъгълна плоска плоча. Архитектурната идея е била да се издигне тази плоча над земята и да се закрепят там хоризонтално.

Конструктивни варианти при долмените (поглед отгоре):

1 – 3 преобладават в Зап. Европа (тип "1" има само там);

2 – 4 преобладават в Изт. Европа (там тип "1" няма)

5 – има само в Кавказ

Основен елемент е покривната плоча; подпорите биват различни.
(Етимологично „долмен“ = „каменна маса“, т.е. вариант # 1.)

Според подпорите долмените са два типа: тип „маса“ и тип „камера“.

Първите *долмени* *напомнят наистина гигантски каменни маси*: плочата се крепи над земята върху четири колоновидни каменни блока, подобни на краката на масата. На древния език, говорен в Бретан, думата долмен (tol-men) означава „каменна маса“. Такива структури (може би най-древните!) се срещат често в Западна Европа, но на Балканите и в Кавказ ги няма.

Вторият тип долмени *напомнят гигантски къщички*: повдигнатата плоча се опира не върху 4 крака, а върху 2, 3 или 4 вертикално забити плочи-стени, формиращи свое-

образна отворена или затворена камера. В тези случаи хоризонталната плоча играе роля на покрив, похлупак. На Балканите има само долмени от втория тип „камера“. Не случайно населението у нас ги нарича „гробници за великани“, „змеюви къщи“, „хамбарчета“, „пещерички“, „капаклийки“ и т.н.

*Долмен при с. Изворово
(Западен Сакар,
Южна България)*

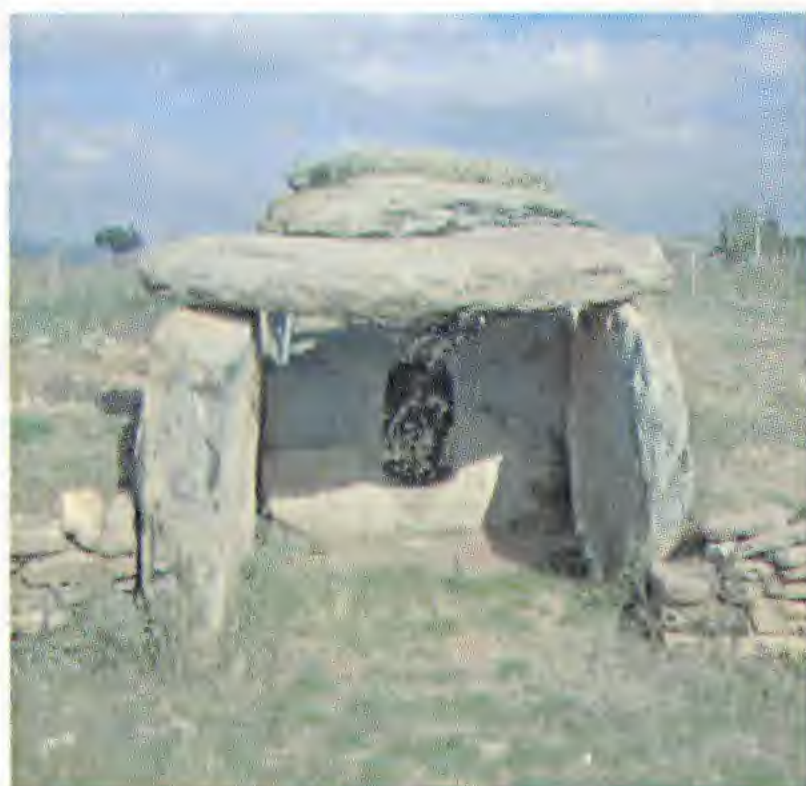

*Долмен край с. Белеврен
(Северна Странджа, Южна
България)*

Разпространени са предимно в Източна България (Източна Стара планина, Източните Родопи, Сакар планина и Странджа), но ги има също в гръцката част от Източните Родопи и в турската част от Странджа. Най-вероятно техни създатели са тракийските племена от групата на одрисите. Долмените в Тракия са вероятно измежду най-новите, практически последните, построени в света. След края на 6 в. пр. Хр. изграждането на долмени на Балканите замира завинаги.

Долмен край с.Руса (Източни Родопи, Североизточна Гърция)

Долмен край гр.Палапаша (Южна Странджа, Северозападна Турция).

Очевидно е, че изучаването на мегалитите на Балкани-те изисква обобщаване на целия известен материал, понеже той е бил едно и също културно огнище. Естествено е да се започне от страните, където има най-много обекти – Бълга-рия, Гърция, Турция. Но се налага да се провери дали и в останалите балкански страни има мегалити и ако има – да се включат и те в един цялостен обзор.

ДОЛМЕНИ В ГРЪЦКАТА ЧАСТ ОТ ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

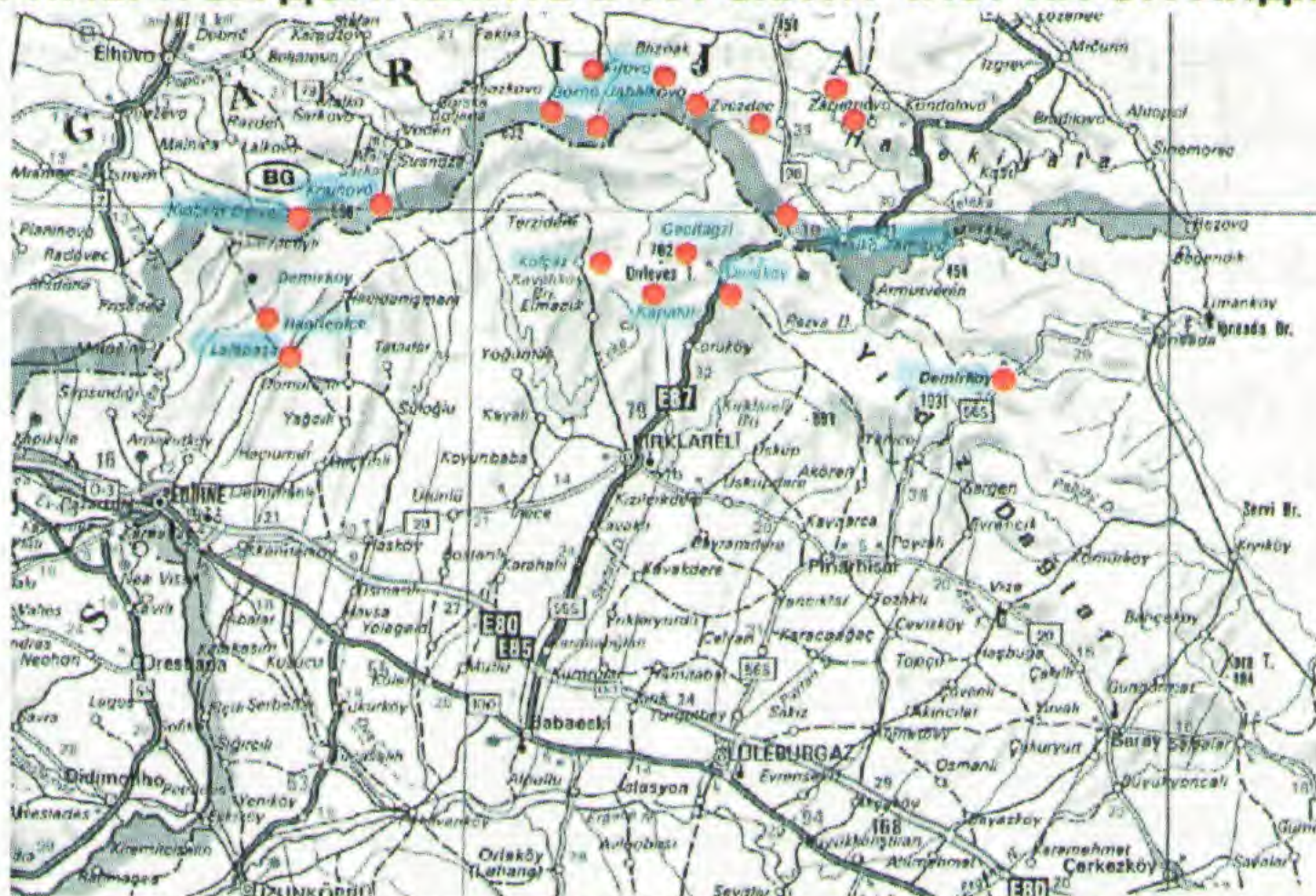

Долмени в гръцка тери-тория има при селата **РУСА, КОТРОНЯ и КИЛА**. Разположени са южно от Ивайловград, следвайки плавни снижаващите се склонове на Източните Родопи към устието на р. Марица (по десния ѝ бряг).

Нанесени са за ориента-ция и посещения в 2008г находища на българска територия, без претенции за изчерпателност. Дол-менните находища са означени с червени точки.

Г.Нехризов „Могилните некрополи в Източните Родопи“ (I международен симпозиум „СЕВТОПОЛИС“ на тема: „Надгробните могили в Югоизточна Европа“, Казан-лък, 4-8 юни 1993 г.)

ПРИМЕРИ ЗА ДОЛМЕНИТЕ В ТУРСКАТА ЧАСТ НА СТРАНДЖА

По данни от Д. Колев и Н. Трейман (авг. 2008 г.), ДОЛМЕНИТЕ В ТУРСКА СТРАНДЖА СА МЕЖДУ ПАРАЛЕЛА ЛАЛАПАША - ДЕМИРКЪЙ И ГРАНИЦАТА С БЪЛГАРИЯ.

Според Интернет (<http://www.voyagerbook.com/eng/iller/39/39.asp> и др.), както и според дипляни долмени има при следните селища в турска Странджа: Kofçaz, Dereköy, Kadıköy, Kula, Geçitağzı, Karaklı, Duzoralan, Lala Pasa, Hanlienice, Hacilar (?).

IV

Никоя класификация на каменните обекти не е 100% точна и изчерпателна, винаги остават обекти от междинен или смесен тип. Причината е изумително богатата фантазия на древните строители. Но все пак **някаква** класификация е нужна като основа, върху която да стъпим като описваме обектите и разсъждаваме върху тях. Като илюстрация ще посоча само няколко **примера за преливането между мегалитни и скално-изсечени обекти**, които си остават несъмнено в рамките на по-общото понятие за скално-насочена култура.

Съществуват междинни обекти, които можем да наречем „скално-изсечени менхири“ (у нас: при с. Побит камък, на река Доспат при гр. Сърница, и близо до с. Старосел в южните склонове на Същинска Средна гора).

Съществуват междинни обекти, които предпочитам да нарека „квази-трилити“, понеже става дума за сглобени каменни портали, в които само напречният блок е поставен от хората, а двата носещи са естествени скали (у нас: Бузовград при Казанлък, „мушилка“ край с. Долно Дряново, Зап. Родопи, светилище при Царев връх, Зап. Рила и др.).

В Северен Сакар до с. Хлябово в местността Евджика съществува обект, за който най-подходящо е името „**скално-изсечен долмен**“ – това е камера с човешки ръст, много майсторски изсечена и загладена в изолирано стърчаща скала подобно на пещера. Навремето (1901, Г. Бончев) камерата била затваряна с голяма плоча. Тази лицева плоча дори имала правоъгълен отвор със заоблени върхове, с което силно напомняла лицевите плочи на мнозинството долмени у нас. Плочата отдавна е унищожена, но по предните ръбове на скалната камера и днес личат каналчетата (жлебовете), които били предназначени да я поддържат изправена.

**СКАЛНО ИЗСЕЧЕНА
КАМЕРА** при с.Хлябово,
Сакар (местн. Евджика)

**= СКАЛНОИЗСЕЧЕН
ДОЛМЕН?**

**СЪЩАТА КАМЕРА
(ГРОБНИЦА?, ЗАСНЕТА В
1900 год. ОТ ГЕОЛОГА-
АРХЕОЛОГ ГЕОРГИ
БОНЧЕВ.**

ВИЖДА СЕ СЧУПЕНА НА 2
ПОЛОВИНИ ПЛОЧА С ПО-МАЛЪК
ОТВОР, КОЯТО ЗАТВАРЯЛА
ВХОДА ПОДОБНО НА ДОЛМЕНИТЕ
НАОКОЛО. **ЗАТОВА НЯКОИ
УЧЕНИ НАРИЧАТ И ТОЗИ
ОБЕКТ „ДОЛМЕН“.**

СКАЛНО ИЗСЕЧЕНИЕТ
ДОЛМЕН КРАЙ СЕЛО
ХЛЯБОВО (м. Евджика):

**ЗАСЕЧКИТЕ В СКАЛАТА ОТ
ДВЕТЕ СТРАНИ НА ВХОДА,
КЪДЕТО Е БИЛА
НАМЕСТЕНА ЛИЦЕВАТА
ПЛОЧА С ОТВОРА ПРЕДИ
РАЗРУШАВАНЕТО Й (вж.
снимка на счупената ли-
цева плоча, публикувана
от Г.Бончев в 1901г.)**
СНИМКИ: входът отгоре;
ляв жлеб; десен жлеб.

За пълнота ще спомена и т.н. *протодолмени* – съоръже-
ния, при които хоризонтално окачената плоча (капак) е по-
ставена от хората, но едната или двете вертикални носещи
плочи (стени) са естествено стърчащи скали (в м. Евджика
при с. Хлябово, Сакар; в светилището Беглик-таш на Маслен
нос край Приморско).

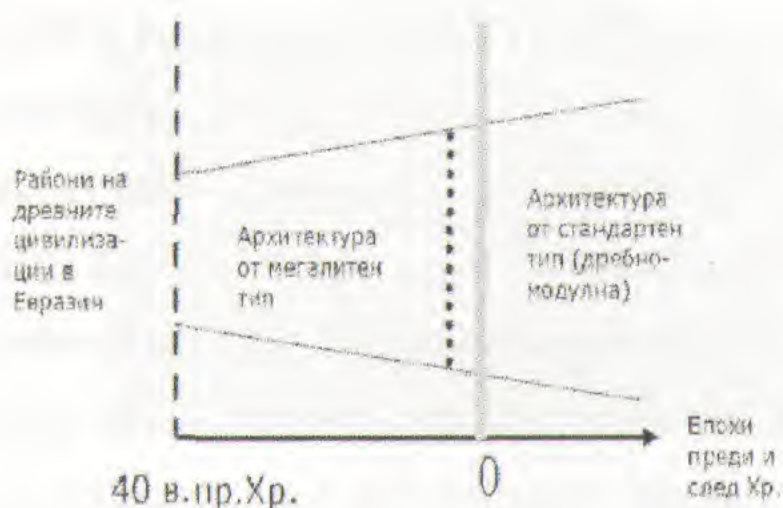
V

В повечето трудове по древна архитектура мегалитните
паметници се третираат като доста примитивен начален *етап*
от линейното развитие на строителните умения на хората.
Според моите проучвания това съвсем не е вярно. *Мегали-
тите не са първичен, прост, примитивен етап от разви-
тието на единната световна архитектура. Мегалити-
те са преди всичко определен начин на мислене*, отноше-
ние към света и градежа. Той твърде дълго бил възприеман
от хората като своеобразен, но равноправен подход наред с

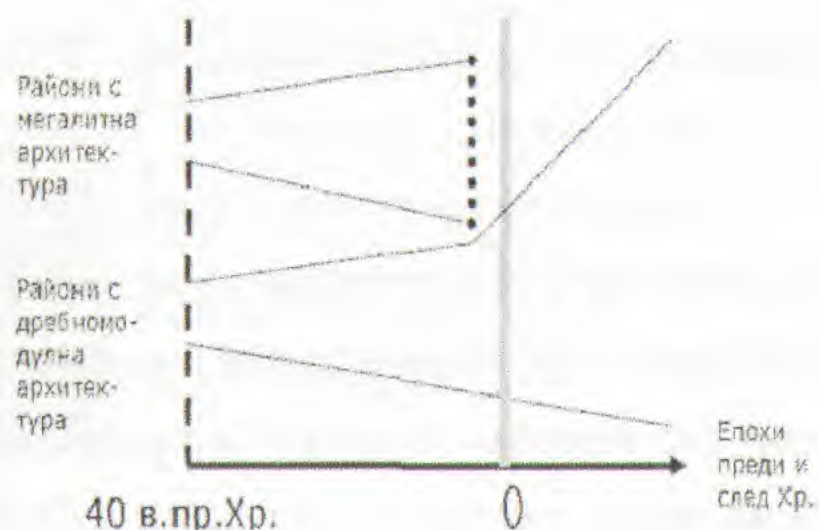
дребномодулния подход. В епохата преди Христа архитектурата по земята не се е развивала линейно, като един поток, а в две големи течения, които се развивали вътре в себе си поотделно, но успоредно във времето: едромодулно (мегалитно) и дребномодулно (класическо) течение. Четири хилядолетия мегалитите били създавани *паралелно* със стандартните дребномодулни съоръжения. Четири хилядолетия двете строителни и културни традиции са имали равноправно съжителство, намирали са се в творческо съревнование, без да си влияят една на друга. Дребномодулните градежи не са произлезли, не са се развили от едромодулните, а са се появявали едновременно с тях, но върху различни, често съседни, територии, създавани са били от различни общества. В края на краищата когато мегалитният подход изчерпал възможностите си за развитие – отмрял и бил заместен от дребномодулните паметници, зидани от малки правоъгълни каменни блокчета (квадри) или от тухли. Зидането от относително малки елементи (квадри или тухли) осигурява по-голяма гъвкавост и разнообразие на планировката, по-голяма сложност на функцията, по-облекчено и по-масово строителство. С това дребномодулният подход печели съревнованието между двата типа строителна техника.

ПРЕДСТАВА ЗА МЕГАЛИТНАТА КУЛТУРА В ИСТОРИЯТА НА АРХИТЕКТУРАТА

НЕ ТАКА:

А ТАКА:

Дребномодулният подход се реализира в източния дял на Балканския полуостров чрез десетки *подмогилни храмове, мавзолеи, гробници*, които от 5 в. пр.Хр. насетне масово се зидат в днешните земи на Източна България, Северна Гърция и Северозападна Турция. В последните десетилетия у нас най-много такива съоръжения успя да разкрие Г.Китов. Към най-ранните може да причислим гробниците при с.Равногор в Западните Родопи (до Пещера). По-късно в периода 5–3 в. пр.Хр. се наблюдава разцветът на този вид строежи в Южна България (Старосел, Казанлъшко, Хасковско, Ивайловградско). Това са териториите на одриската племенна група. Малко по-късно и в Североизточна България се появяват световно прочутите подмогилни храмове в резервата Сборяново, при с.Свещари, край Исперих, където обитава гетската племенна група. Вероятно най-късният, последният на Балканите подобен храм не е каменен, а тухлен и се намира край Поморие, датиран 2–3 в. сл.Хр.

VI

Началото в изследването на мегалитите в България е поставено от Карел Шкорпил, инженер по образование, но страстен почитател на археологията, успешно самообразовал се в тази научна област. След повече от 20-годишен труд през 1925 г. той издава обзор, където описва известните до тогава долмени в Странджа и Сакар. Именно той споменава за пръв път менхирите-девташлари край Плиска. Едновременно с него първия пълен обзор на долмените специално в Сакар прави геологът Георги Бончев (публ. 1901г.). Там той споменава и менхира в с. Овчарово. За долмени в Източните Родопи за пръв път в научната литература споменава друг геолог – Стефан Бончев: през 1896г. той описва долмени край Харманли. После интересът към мегалитите изчезва за около 20 години.

Възражда се в делото на изследователя Васил Миков през 40-те и 50-те години. Той обобщава доста голям материал и се стреми да търси връзките на тракийските долмени както с предшестващите ги гробници в Микена, така и с последващите ги подмогилни тракийски класически храмове в Тракия. Впоследствие интересът към долмените у нас пак затихва.

Отново подемат изучаването на мегалитите в Тракия група учени през 70-те години на ХХв.: Иван Венедиков, Александър Фол, Петър Делев, Иван Панайотов, Димитър Пеев, Георги Кулов и др. Те обхождат Сакар, Странджа и Източните Родопи, локализируют наново стари долмени, откриват нови, провеждат археологични разкопки. Тази оживена дейност кулминира в публикуването на фундаментален и богато илюстриран труд „Тракийски паметници“ в 3 тома (том 1: „Мегалити в Тракия, Част 1“, том 3: „Мегалити в Тракия, Част 2“).

В началото на ХХI век с разкопки на долмени активно се занимават екипите на археолозите Георги Нехризов (Южен Сакар и Източни Родопи) и Даниела Агре (Странджа).

Не се издирват и изучават целенасочено, обаче, мегалитни паметници извън типичните мегалитни райони, т.е. в Средна гора, Източния Балкан, Шуменско, Лудогорието, Провадийско и т.н. където такива има или е имало, макар и в доста по-малки количества. Не са били обобщени (издирени и регистрирани) всичките, не са били точно локализирани (GPS) и прецизно каталогизирани, не е бил провеждан систематичен периодичен оглед. И до днес не съществува сериозен сайт, посветен специално на българските, а в перспектива и на балканските мегалити.

В последните 3–4 десетилетия се появи и добре се развил нов физичен метод за датировка в археологията: *фотолуминесцентно датиране*.

Класическите археологични методи за датиране се базират на стратиграфски и стилови анализ на артефакти – керамика, монети, метални предмети и украшения, каменни орнаменти и т.н., комбинирани с евентуални писмени източници за епохата.

Най-разпространената днес техника е методът на радиоактивния въглерод C^{14} . Тя изисква, обаче, непременно наличие на органични останки, които да се намират в обекта и да е ясно, че са от времето на неговото създаване. При мегалитите това изискване рядко е налице.

Фотолуминесцентният метод е едно добро допълнение към всичките други възможности за датиране. Той анализира количеството луминесцентна енергия, която се натрупва в разстояние на векове и хилядолетия в *кварцовите песъчинки*, включени в скалните материали. Тази енергия се натрупва под влияние на облъчването на скалата от радиационния фон и може да се нарече *археологичен луминесцентен запис*. Като се раздели пълният запис R_{arch} с едногодишния запис R_{year} , се намира възрастта в години $t = R_{arch} / R_{year}$.

Основното изискване – кварцови включения в скалата – е изпълнено, за щастие, във всичките скали, от които се изграждат мегалитни съоръжения.

Второто съществено изискване за приложимост на метода е изискването в процеса на мегалитното изграждане повърхността на скалата да е била пряко облъчвана от слънчева светлина в продължение на няколко часа. Тази ситуация се реализира винаги.

И третото съществено изискване е след сглобяването на съоръжението анализираната повърхност от скалата вече да не е била осветявана от слънчева светлина чак до наши дни. Тази ситуация е изпълнена поне за два вида участъци от скалните блокове: (1) там, където капакът се допира плътно до стените на долмените, и (2) в дълбоките подземни участъци от повърхнината на менхирите и долмените, които са останали забити в земята още от момента на създаването и повече не са осветявани.

Едно значително предимство на луминесцентната техника е фактът, че тя датира момента на действителното построяване на обекта, докато класическите методи обикновено определят момента на последното използване на долмена.

Датировка на менхирите по обичайните методи изобщо не е възможна; при менхирите луминесцентната техника може би е единствената надежда за разумна датировка.

Би било много полезно в България да се усвои рутинната методика за луминесцентно датиране. Това изисква обединени усилия, екипна работа между археолози, химици, оптици, дозиметристи, както и определена държавна подкрепа. Съседна Гърция вече има доста успехи в прилагането му.

Напоследък чрез Интернет и модерни енциклопедични албуми *вече е достъпна колосална нова информация*, която позволява мегалитите в Тракия да се тълкуват отново, да се осъзнаят вече в контекста на една огромна и глобална специфична скално-насочена култура, включваща мегалити и скално-изсечени паметници в Евразия.

Днес все повече се разчита именно на културното взаимодействие между народите да въведе повече толерантност и хармония в нашия твърде пъстър и противоречив свят. Днес опазването на културно-историческото наследство е на път да се превърне в национален приоритет в България. Затова става крайно наложително *най-широкото популяризиране и социализация на мегалитните обекти*, тяхното подходящо обгрижване, трайното им включване най-сетне в общопризнатия културен фонд на страната, а също и в сферата на вътрешния и международния туризъм. В същата посока би било добре, ако се обединят усилията на професионалистите и на добронамерените ценители на скално-насочената култура от всичките балкански страни.

През 2006 и 2008г. учени от Института по астрономия, БАН, Института по физика на твърдото тяло, БАН, и Мадридския автономен университет осъществиха две архео-астрономични експедиции за GPS регистрация и азимутални измервания на долмените в България. Събраният снимков материал бе представен за кратко пред широка публика чрез фотоизложбата „*Мегалитите в България – какво оцеля до началото на XXI век*“ в галерия Академика, БАН, 15–18.09.2008.

За да се постигне още по-голяма популяризация на мегалитните паметници, инициаторите на експедициите решиха да покажат отново споменатата фотоизложба, но вече значително преработена и разширена, този път в Дома на архитекта, София, 09–27.03.2009. Основната експозиция (*автори: Л. Цонев – София, Д. Колев – Смолян, А. С. Г. Гарсия – Мадрид*) бе обогатена с нови фотоси на същата тема (*автори: К. Димов – Казанлък, Л. Калудов и Св. Соловьев – Бургас*).

За да се усили общественият отзвук, да се обсъдят хипотези за същината и възможни пътища за спасяването им от по-нататъшна разруха, Любомир Цонев, Костадин Димов и Костас Марицас поеха инициативата в Дома на архитекта, София, на 27.03.2009 да се проведе настоящият Първи симпозиум „*Мегалити на Балканите*“. Би било чудесно, ако тази проява не остане последна, а намери своето периодично продължение в бъдещето. Би било чудесно, ако в този род прояви се включат все повече участници. Хилядолетната древна култура на Балканите заслужава това усилие.

Megalithic Monuments on the Balkan Peninsula

Lyubomir Tsonev

Abstract

A specific terminology is proposed to describe the objects belonging to the rock-oriented culture (rock-cut + megalithic objects). Menhirs, cromlehs and dolmens in Bulgaria, Greece and Turkey are shortly reviewed. Examples are demonstrated for some Bulgarian objects of mixed character, which require expansion of the main classification scheme in order to include more complicated cases: rock-cut menhirs, rock-cut dolmen, proto-dolmen. In Bulgaria are observed also quazi-megalithic objects: quazi-dolmens, quazi-triliths, cyclopic walls, one original underground well temple containing megalithic construction elements.

The history of ancient architecture is interpreted here not as one linear process, but as parallel flow of two concurrent processes (megalithic and classic architectural technique and ideology) occurring in spatially separated regions during a long period IV – I mill. B.C.

The history of scientific examination of dolmens in Bulgaria in 19–20 century is briefly presented. Some measures are proposed for future popularization and preservation of the megalithic wealth on the Balkan Peninsula. Tight international collaboration is strongly recommended in this case. The author calls the public attention also to a modern dating technique which could be applied to megalithic objects: the optically stimulated luminescence (OSL).

Девташларите край Плиска изискват точна интерпретация

Любомир Цонев

Благодаря на г-жа Д.Митова-Джонова,
че насочи вниманието ми към тези обекти

I. Мегалитните паметници в България

I.1 Долмени и производните им

Двата основни типа мегалити – *менхири с техните комбинации* (линейни редици и кръгове, кромлехи) и *долмени* – са създавани от твърде грубо издялани скални късове през халколита, бронзовата епоха и в началото на желязната епоха (между 40 и 5 в. пр.Хр.) в различни райони, пръснати по цяла Евразия – от Британия пред Балканите, Индия, Югоизточна Азия, та чак до Южна Япония. За България това е времето от II до средата на I хил. пр. Хр. Те са най-старите архитектурни паметници по нашите земи.

За около 5 години успях да издира данни за над 80 *долмена*, оцелели у нас до началото на XXв. Предполагам, че вероятно са всичко към 120–130. Основните масиви са в планините *Странджа* (около 60), *Сакар* (около 40) и *Източните Родопи* (около 20). Има още съвсем малко на брой долмени, пръснати тук-там извън споменатите типични долменни райони: *Средна гора* (1 в Казанлъшко, 1 по южния склон на вр. Братан, 1 до Стрелча) и *Източна Стара планина* (1 долмен при с.Тича, 10-тина км северно от Котел, 1 квази-мегалитна гробница при с. Врани кон, 30-тина км североизточно от Котел, можем да включим тук и 1 квази-долмен до Варна).

Според официалната датировка те са били градени през времето от 12 до 6 в. пр. Хр. (т.е. от края на II до средата на I хил. пр. Хр.). Най-вероятно техни създатели са тракийските племена от групата на одрисите. След края на 6 в. пр. Хр. из-

граждането на долмени замира завинаги – както у нас, така и по света. Долмените в Тракия са практически последните в света. Географски най-близките им съседни – в Кавказ – официално се датират доста по-рано, в периода 25–15 в. пр.Хр. и така съвпадат по време с Микенската култура.

1.2 Менхири и производните им

С менхирите и производните им редици и кромлехи положението е по-неясно и сложно. Най-напред трябва да имаме предвид, че по цял свят районите с менхири и долмени рядко съвпадат – обикновено са близки или частично се припокриват. Не е сигурно дали менхирите и долмените са създавани едновременно и от едно и също население, макар че това е твърде вероятно, понеже все пак са еднотипни по своята архитектурна същина – мегалитни обекти. После се намесва обстоятелството, че менхирите се датират много по-трудно от долмените, понеже там практически не се намират подходящи артефакти, които да са със сигурност съвременни с издигането им. От общи съображения (доста по-прости като градеж, по-неразвити като архитектура) може да се смята, че вероятно са поне с няколко века по-стари от съседните им конструктивно доста по-сложни, по-развити долмени.

В днешна България менхирите са изучени съвсем слабо. От научната литература доскоро ми бяха известни съвсем малко менхири и техни комбинации: само два индивидуални менхира (1 при с.Овчарово, Сакар пл. и 1 при с.Петокладенци, Плевенско) (**Фиг. 01**) и само два кромлеха (1 при с.Долни Главанак, Източни Родопи и 1 при с.Старо Железаре, Същинска Средна гора) (**Фиг. 02**). Менхирни редици (alignments) у нас изобщо не се споменават, най-малкото не може да се открият в литературата и в Интернет под това име, което е общоприето по света.

За създателите им не може да се каже нищо определено, освен да се предположи, че са били местни племена от прото-тра-

кийския кръг. Ако допуснем, че са градени няколко (примерно 5) века по-рано от тукашните долмени (12–6 в. пр. Хр.), получаваме периода 17–10 в. пр. Хр., т.е. средата и края на II хил. пр. Хр. Няма сигурни аргументи за по-точната им датировка.

Фиг. 01

Фиг. 02

II. Народности в България в началото на ерата след Христа

Етническата структура на древните е много по-рехава, слабо отграничена от днешната, а историографското описание в древните извори е в една зачатъчна, преднаучна фаза и днес предизвиква противоречиви прочити. За нуждите на тази студия се налага да скицирам бегло масово разпространената днес историческа картина.

Местното население по днешните ни земи се нарича от историците ТРАКИ в периода от 12 в.пр.Хр. (предполагемото време на Троянската война, от чието пресъздаване в Омировата „Илиада“ за пръв път научаваме имената на „тракийски“ племена и царе) до 3–4 в.сл.Хр., когато „изчезнали“. Твърди се, че при разпада на Римската империя на две части източният дял на Балканите се превръща за няколко века в арена на изненадващо бурни движения на различни народи.

Най-напред старинните и достолепни траки, творили тук толкова богата култура в продължение на поне 2 хилядолетия без прекъсване, в римската епоха на Балканите (2–4в.) почнали да се „топят“, за да изчезнат към 5в. Дотолкова намалели, че плодородните им земи почнали да запустяват и станали привлекателни и достъпни за нови заселници.

И такива не закъснели.

През 3 в. от север нахлула *нова и различна етническа група* – ГОТИ, която основала своя малка държавица в Одринско. След малко повече от половин век готите били прогонени от Тракия. Очевидно през 3в. местните траки били все още достатъчно многобройни и силни, за да се справят с нашествениците.

Но оттогава, през 4–5в., изглежда траките почнали забележимо да оредяват, щом без колизии „отстъпили място“ на *следващата етническа вълна* – СЛАВЯНИТЕ. Те придошли по това време на Балканите от североизток и безконфликтно се разселили из плодните земи и останали завинаги тук. Дори и да са заварили остатъци от тракийското население, няма данни *двете народности* да са враждували, а по-скоро изненадващо бързо се сприятелили и заживели дружно.

Но дотук притокът на заселници не спрял.

В периода 5–7 в. пак от североизток по днешните ни земи придошла *нова етническа група* заселници, които историците ни назовават РАННИ, ПРА-, ПРОТО- ИЛИ ПЪРВО-БЪЛГАРИ. Заселили се тук, без забележимо да враждуват

със заварените славяни и с едновременните траки и към 6–7в. изградили по техните земи държава, която нарекли на свое име. Описаната етническа мозайка се хомогенизирала сравнително бързо (1 век?) в нова народност, наричана вече **БЪЛГАРСКА НАРОДНОСТ**. За нейните представители историците ползват името **БЪЛГАРИ**.

Приходящите езичници заварили местни езичници. Но в 10-ти век българските държавници възприели от Византия подходяща писменост и по политически съображения наложили доста грубо на българската, славянската и останките от тракийската етническа компонента християнството в неговия ортодоксален (византийски, константинополски, цариградски) вариант.

С тези събития етническите придвижвания в Източните Балкани затихват задълго.

Има доста мнения по въпроса откъде придошли ранно-българските заселници (Прикаспието, Персия, Афганистан, Хималаите и т.н.), които напоследък твърде оживено се дискутират, макар и не винаги достатъчно убедително. Самият факт за бурни етнически промени в източния дял на Балканския полуостров рядко се подлага на съмнение. Има, обаче, една важна подробност, която в официозната историографска книжнина изобщо не се подлага на съмнение. Тъй като първите големи градове и столици на новата държава били в **Североизточна България, в района, маркиран от Плиска, Преслав, Мадара**, то се смята, че именно там придошлите първобългари се запазили в „най-чист“ и „най-компактен“ вид, т.е. че това са „най-българските“, „исконно българските“ земи. В този район се обявява за съществено прабългарско творение почти всичко – и Плиска, и Преслав, и Мадарският конник, и дори... девташларите.

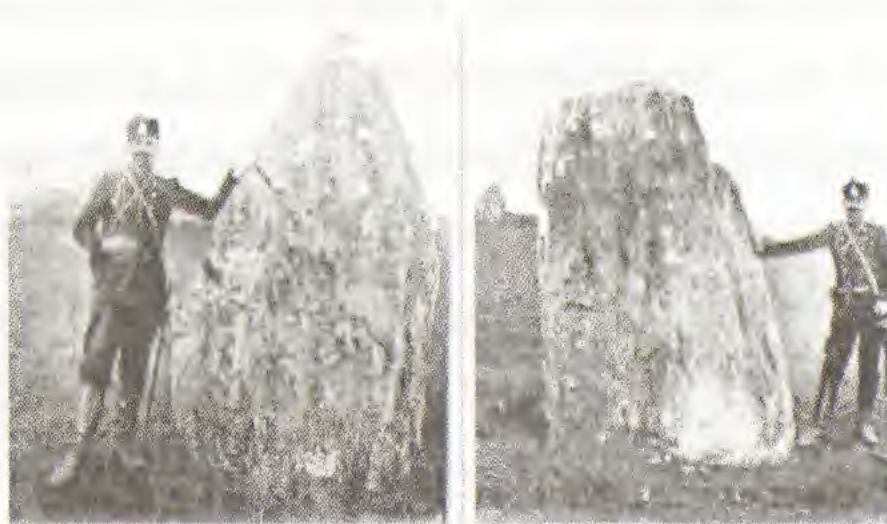
III. Девташларите

Девташларите според мен стават жертва именно на този мисловен стереотип (или диктат?). Какво представляват тези загадъчни обекти?

В албума „Абоба-Плиска“ (илюстративна притурка към том 10 от Известията на Руския Археологически институт в Константинопол, издаден във Виена в 1905г.) Карел Шкорпил публикува снимки на десетки менхири в този район. **(Фиг.03, Фиг.04)** Голяма част от тях са щастливо оцелели до днес, макар все още да са съвсем слабо изучени и дори не са изцяло картирани.

Фиг. 03

Фиг. 04

За да осъзная толкова късно и трудно, че у нас има такива **многобройни праисторически обекти от световен ранг**, причината е проста – никой не ги нарича с очевидното им име „менхири“, а винаги и навсякъде в литературата ни се наричат с непонятната дума „девташлари“ – очевиден турцизъм или персизъм (?), употребяван от местното население около 1905г., когато Шкорпил ги е изучил и публикувал.

Ще дам накратко мнението на видни наши историци-българи за тези паметници.

Карел Шкорпил отбелязва, че **под камъните не са открити следи от погребения** и затова предполага, че девташларите са служили за събрания с ограничен кръг участници, а седналият на престола, обърнат към цялата група, е бил „председател“. [Анчо Калоянов „ДЕВТАШЛАРИТЕ И РУСАЛСКИТЕ ГРОБИЩА (Към въпроса за посветителните обреди за юноши в българското езичество) – Интернет 2008: <http://liternet.bg/publish/akaloianov/stb/rusalski.htm>]

Станчо Ваклинов във „Формиране на старобългарската култура“ изказва предположение, че девташларите „са масовата форма на аристократичната практика да се издигат надписи от името на хана за загинали военачалници“, т.е. че са „символични гробници“ на обикновени войници и в крайна сметка са „паметници на здравата военна организация“. [Анчо Калоянов „ДЕВТАШЛАРИТЕ И РУСАЛСКИТЕ ГРОБИЩА (Към въпроса за посветителните обреди за юноши в българското езичество) – Интернет 2008: <http://liternet.bg/publish/akaloianov/stb/rusalski.htm>] [Станчо Ваклинов: „Формиране на старобългарската култура VI–XI век“, Глава III Старобългарската култура през езическия период (края на VII – средата на IX в.) Интернет 2008: http://www.promacedonia.org/sv/sv_3_3.htm]

Според **Рашо Рашев** девташларите са мегалитни паметници на българската езическа култура [Р.Рашев: „Плиска-Преслав“ (1992) 5, 5–31]. Те са поменални езически съоръжения и имат връзка с обичаи и обреди на прабългарската столична

аристокрация от **8–9в.** [*Росица Миткова – Биографичен очерк за проф.Р.Рашев по повод смъртта му, Интернет 2008: http://rikka.co.uk/inmemory/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=48*].

Според **Веселин Бешевлиев** „Девташларите (дяволски камъни) ... са едни от най-забележителните паметници, останали от времето на първобългарите, които са се издигали или още се издигат в близката или далечна околност на Плиска. ... Обичаят да се правят или издигат девташлари очевидно не е възникнал у първобългарите тепърва в Дунавска България, а е бил донесен от тяхната азиатска прародина. Затова паралели и обяснения за девташларите трябва да се дирят в Средна Азия... Северозападна Монголия.“ [*В.Бешевлиев „Първобългарите. История, бит и култура“, Пловдив 2008*].

Според Кратката българска енциклопедия [*КБЕ, том 2, изд. БАН, С 1964, Стр. 128:*]: „ДЕВТАШЛАРИ (перс.-тур.) – прабългарски надгробни паметници от **VIII–IXв.**; някои от тях са издигани в чест на загиналите далеч от родината. Представят групи от 5, 7, 9 реда грамадни каменни блокове, върху някои от които са издълбани прабълг. знаци. Разпространени са в околностите на Плиска.“

Според Большая советская энциклопедия [*БСЭ, III издание, том 8, изд. Советская энциклопедия, М 1972, Стр.15:*]: „ДЕВТАШЛАРЫ (от перс.-тур. dev – злой дух и тур. taslar – камни), древнеболгарские надгробные памятники **8–9вв.** в окрестностях Плиски (Шуменский окр., Болгария). Возможно, воздвигнуты в честь погибших вдали от родины. Представляют собой группы из 5, 7 и 9 рядов огромных кам. блоков; на нек-рых из них выдолблены древнеболг. знаки.“

Ако имаше подобни мегалити някъде в Южна Русия или край Волга, откъдето се приема, че прабългарите се движили към Балканите, съветската енциклопедия непременно щеше да го отбележи – руските археолози вършат достатъчно систематично проучванията си, а освен това самите територии се намират в Русия, т.е. те по всяко време са на разположение за

изследователите. Но за други девташлари извън Плиска съветските археолози изобщо не споменават. Само в Плиска.

Независимо от разнообразните хипотези за обредите, налице е изненадващо единомислие по основния въпрос: *девташларите са създадени от езическите прабългари и то в периода 8–9 в.*

За мен подобно датиране е неоснователно. Тези езически паметници са изключително примитивни в сравнение с обектите по българските земи от раннохристиянския римски период 2–5 в. сл. Хр. и от следващите строежи в Плиска и Преслав от периода 8–10 в. сл. Хр. Девташларите според мен са очевидна проява на мегалитна култура и техника, които, обаче, по нашите земи са практикувани 2 хиляди години по-рано. Така че се изправяме пред една трудна дилема.

IV. Две логически възможности:

(1) ИЛИ ще признаем, че девташларите по своите собствени белези всъщност са класически менхири и като такива естествено може да се отнесат само към III–II хил. пр. Хр. Оттук ще следва, че са творение на местното население, наричано по-късно „траки“.

(2) ИЛИ ще приемем, че девташларите са съвсем специфични уникални обекти, създадени от т.н. езически прабългари, с което ги отнасяме в периода 8–9 в. Така те се оказват по-късни не само от класическия тракийски период в историята ни (6–2 в. пр. Хр.), но дори и от многобройните величествени римски (2–5 в. сл. Хр.) и ранносредновековни (7–10 в. сл. Хр.) паметници у нас.

Според мен именно за да се откъснат тези паметници от тракийското им обкръжение и от времето на II хил. пр. Хр. и да се припишат на придошлите от североизток езически прабългари се извършва *езикова манипулация* – менхирите около Плиска се означават в литературата нарочно и последователно с извъннаучния термин „девташлари“.

Аз не разбирам стремежа менхирите-девташлари да се подмладят толкова, само и само да се припишат на прабългарите в Североизточна България. И категорично не съм съгласен. Мога да изложа аргументите си против в две големи групи.

Едната група е свързана с **ОЧЕВИДНАТА НЕСЪВМЕСТИМОСТ** на *менхирите-девташлари*, *така както се датират днес (8–9в.)*, с цялата заобикаляща ги архитектура от онова време, т.е. с паметниците от периода 5–10 в.

Втората група е свързана с **КАТЕГОРИЧНАТА СЪВМЕСТИМОСТ** на *менхирите-девташлари* с всевъзможни други паметници на *скално-ориентираната култура от III–II хил. пр.Хр.* (скално-изсечени и мегалитни паметници), каквито се наблюдават не само в Югоизточна, но и в Североизточна България.

IV.1. Първа група възражения

За времето **8–9в.** менхирите-девташлари са изключително примитивни, сравнени с по-ранните величествени, грандиозни постижения от римската епоха по нашите земи 2–5в.: базиликите край Г.Белово (**Фиг.05**), Перушица и Пирдоп; термите във Варна; крепостната стена в Хисаря; римските крепостни стени от 5–6в. в Пловдив (**Фиг.06**), да не говорим за античния театър и античния стадион в същия град.

Фиг. 05

Фиг. 06

Още по-нелепо изглеждат менхирите-девташлари на фона на появилите се малко по-късно прекрасни дворци и базилики в Плиска (9в.) (Фиг. 07), Преслав (нач. на 10в.) (Фиг. 08), Мадара, Шумен и др.

▲ Големата базилика в Плиска. Поглед към външността на храма
► Модел на катедралата

"Повече от 100 археологически открития в България"
изд. Фют, С 2005г.

▲ Останките от мозаици изключителен паметник на българската архитектура се намират на живописна тераса недалече от Южната порта на Външния град на Велики Преслав

"Повече от 100 археологически открития в България"
изд. Фют, С 2005г.

► Модел на Златната (Кръжната) църква. Патронът на църквата бил свети Йоан Кръстител

Фиг. 07

Фиг. 08

Да съпоставим базиликите и дворците в София, Пирдоп и подобните им от времето ПРЕДИ *девташларната датировка (8–9 в.)* и съответните в Плиска и Преслав от времето СЛЕД нея. Очевидно е, че те са *рождба на един и същ културен поток, на една и съща културна традиция, без никакво вмешателство на варварство и примитив, без никакво прекъсване и връщане назад. Рожба са на едно и също хилядолетно талантливо местно население, което усвоява, развива и обогатява традициите на своята*

и на съседните цивилизации. Никоя култура не може да се срина от такава висота практически до нула (девташларите) и после да се възроди на същото ниво след прекъсване от 1–2 века. *Менхирите-девташлари нито могат да бъдат наследници на паметниците от т.н. римска епоха у нас, нито предшественици на т.н. раннохристиянски български паметници.*

Поставени насила в такова великолепно обкръжение само и само за да се припишат на езическите прабългари, менхирите-девташлари изглеждат абсурдно и могат да се разглеждат единствено като свидетелство за варварство и неразвитост на придошлите от североизток прабългарски племена. Още по-странен изглежда този стремеж, като се има предвид, че никъде по предишните си обиталища прабългарите не са създавали подобни паметници (спомнете си сведението в Большая советская энциклопедия). Докато в Тракия и Мизия ги има традиционно, при това в една естествена компания с долмени, скално-изсечени ниши, камери, светилища, жертвеници и т.н. – все прояви на единна, еднотипна скално-ориентирана култура. Само че с една съществена подробност: *култура, която се е реализирала по земите ни не през 8–9 в. след Христа, а през III–II хил. преди Христа!*

IV.2. Втора група възражения

Девташларите не са единствените обекти от Североизточна България, които са *представители на скално-ориентирана култура*. Наоколо има още доста подобни паметници – като брой и като видове – които не може да се откъсват от девташларите, а принадлежат към единен комплекс заедно с тях.

Най-напред, както вече споменах по-горе, в България девташларите не са единствените *менхири*. В Северна България (Плевенско) има поне още 3–4 индивидуални менхира [Д. Митова-Джонова: „Археологически паметници в Плевенски окръг“, С 1979] и в Южна България има един (Фиг. 01). У нас има и 2 кромлеха, в Южна България (Фиг. 02).

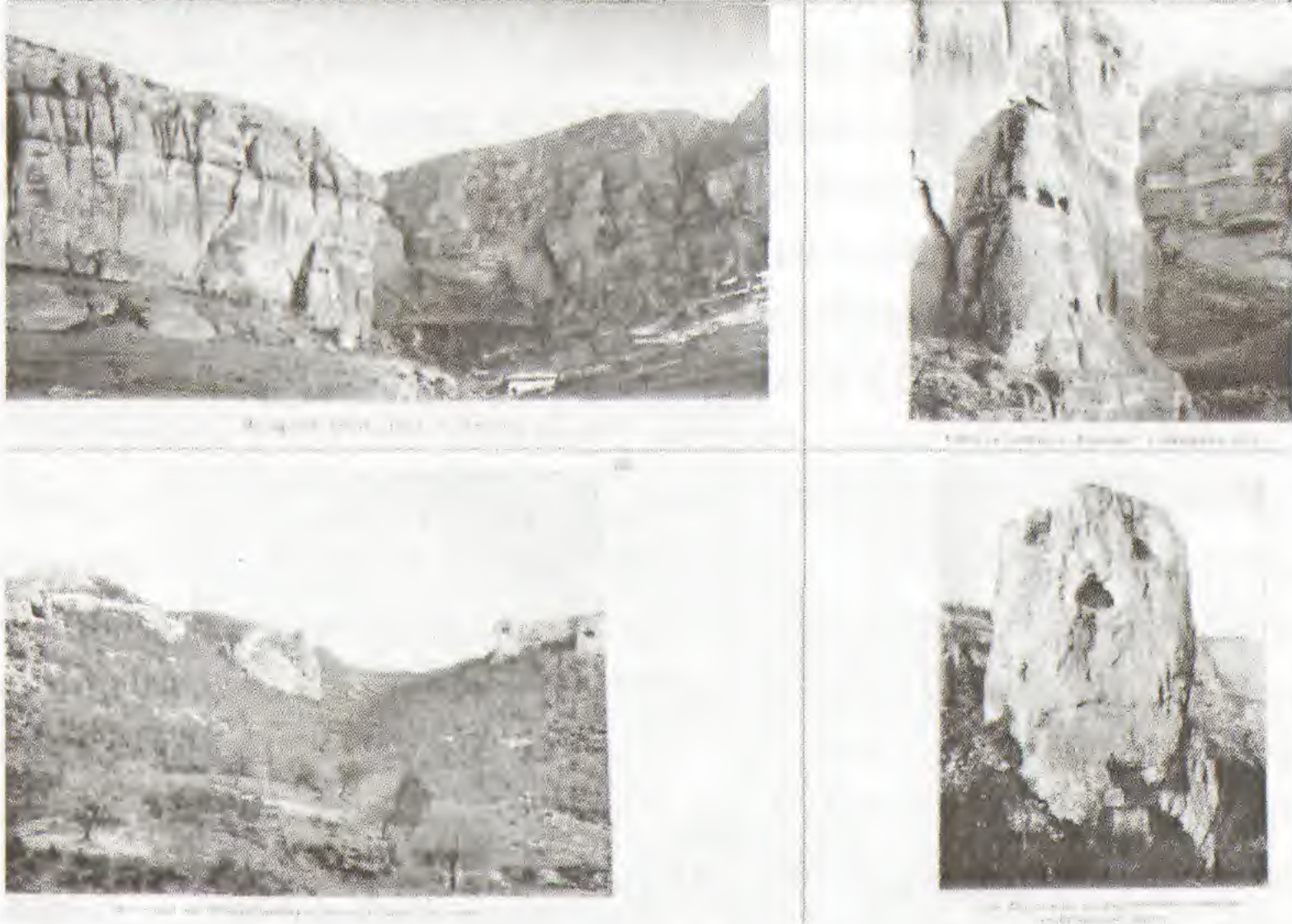
Макар *долмените* да не са характерни за Северна България, имаме свидетелство от надежден източник [*История на България, том 1, изд. на БАН, С 1979, стр.143*], че такива мегалитни паметници има (днес или е имало някога) при с.Тича в горното течение на р.Камчия, северно от Котел. А това място е съвсем близо (само на 40-тина км югозападно) до дискутирания тук район Плиска–Преслав–Мадара (**Фиг.09**) !

Фиг. 09

В района на Мадара и Провадия К.Шкорпил съобщава (но и ние знаем), че има многобройни *скално-изсечени ниши* (по-малки от човешки ръст) и *камери* (равни и по-големи от човешки ръст) (**Фиг. 10**). Аналогични обекти са в изобилие в Сакар и Източните Родопи (**Фиг. 11, 12**).

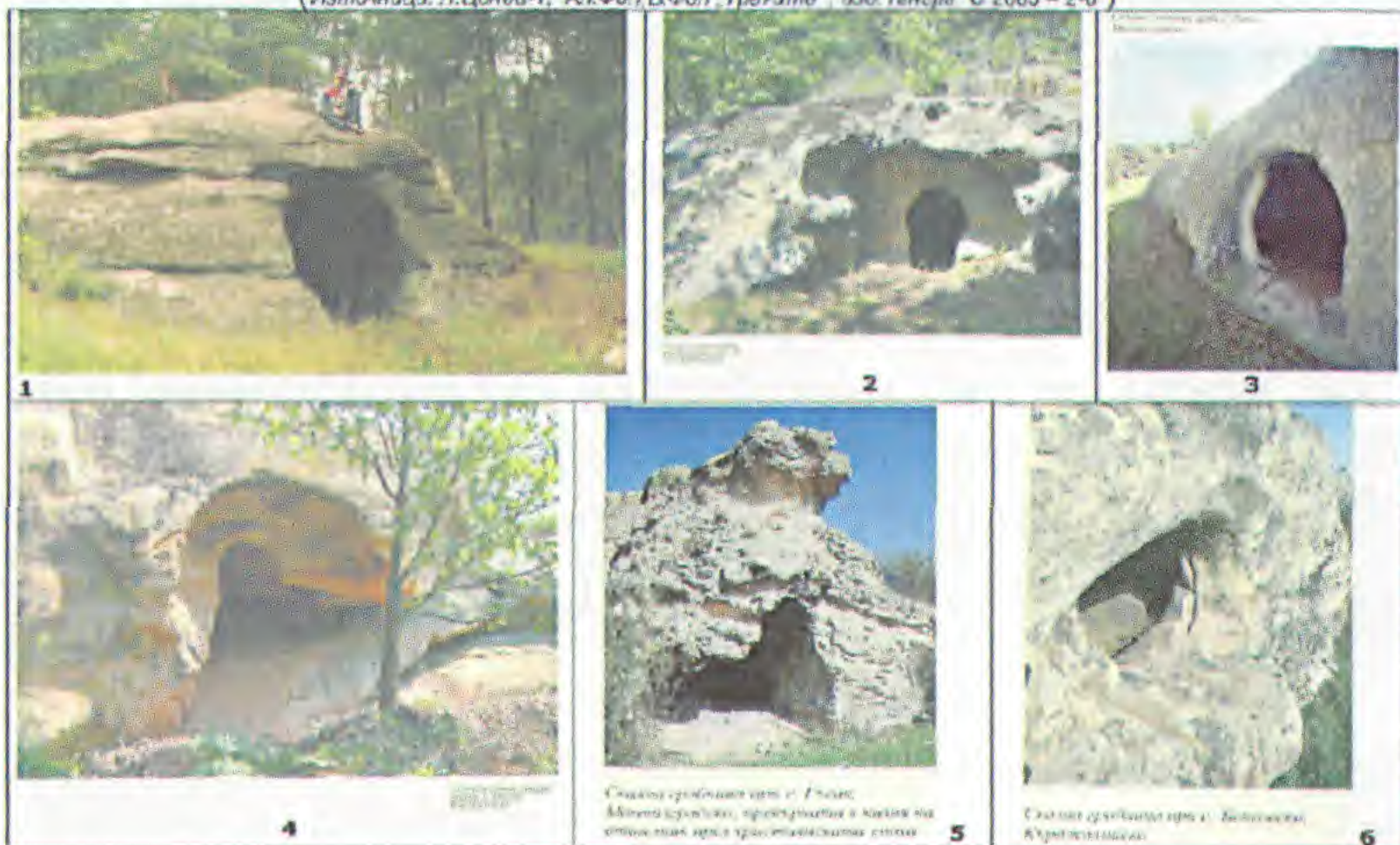
(Източник: К.Шкорпил в „Абоба-Плиска“, т.10 Изв. Русскаго Археол. Института в Константинополе, Виена1905)

Фиг. 10

СКАЛНО-ИЗСЕЧЕНИ КАМЕРИ от МЕГАЛИТНИТЕ РАЙОНИ САКАР (1) И ИЗТ. РОДОПИ (2-6)

(Източници: П.Цонев-1; Ал.Фол В.Фол „Транито“ изд. Тангра С 2005 – 2-6)

Фиг. 11

СКАЛНО-ИЗСЕЧЕНИ НИШИ от ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

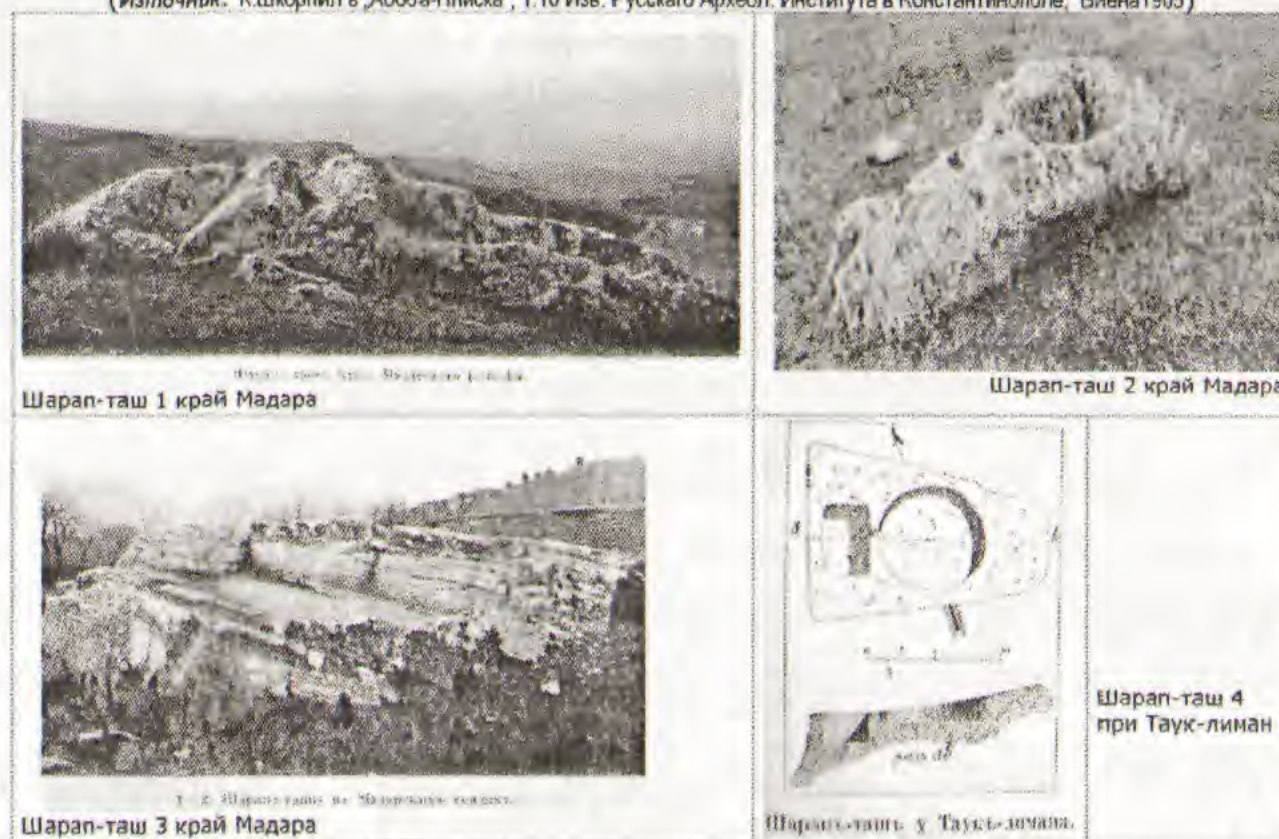
(Източник: Интернет, Иван Митрев, Пловдив)

Фиг. 12

В Североизточна България К.Шкорпил съобщава и за т.н. **шарап-таши** или **шарап-хани**: легеновидни плоскодънни ями с преливници (чучури). Диаметърът на тези „каменни легени“ варира между 0.5 и 1.5м, а предназначението им засега не е изяснено (Фиг.13). Съвсем същите обекти виждаме в Сакар и Източните Родопи (Фиг.14, 15).

(Източник: К.Шкорпил в „Абоба-Плиска“, т.10 Изв. Русского Археол. Института в Константинополе, Виена1905)

Фиг. 13

ШАРАП(Х)АНИ или ШАРАПТАШИ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

[Снимките са взети от различни дигитални; горе център - от изложба на А.Радунчева, Ст.Иванова, Н.Генов 2008]

Фиг. 14

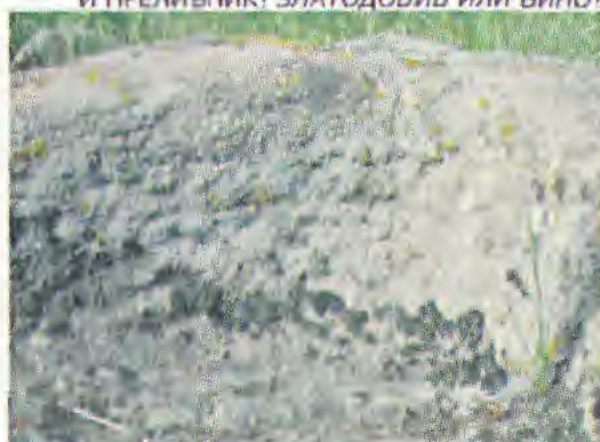
СКАЛНО ИЗСЕЧЕНИ ШАРАП(Х)АНИ или ШАРАПТАШИ в с.ХЛЯБОВО, Сакар пл. (СПОМЕНАТИ ОЩЕ ОТ К.ШКОРПИЛ, ПОНЕ 2 СА ОЦЕЛЕЛИ ДО ДНЕС) [Сн. Л.Цонев 2008]

Ш-1: МАЙСТОРСКИ ИЗСЕЧЕНА, С ЧУЧУР И ПРЕЛИВНИК! ЗЛАТОДОБИВ ИЛИ ВИНО?

Ш-1: СВОЕОБРАЗНА ФОРМА НА СКАЛАТА- КАТО ОЛТАР?

Ш-1: ЛИЧАТ СЛЕДИ ОТ МЕТАЛНО ДЛЕТО, АКО НЕ ЖЕЛЯЗО, ТО ПОНЕ ТВЪРД БРОНЗ?

Ш-2: ТЯ Е ГРУБО ИЗСЕЧЕНА. СКАЛАТА ПО ФОРМА НАПОМНЯ **Ш-1**, САМО ЧЕ Е ПУКНАТА, ВЕРОЯТНО ЗАТОВА **Ш-2** Е ОСТАНАЛА НЕЗАВЪРШЕНА?

Фиг. 15

В Североизточна България има също така поне две **скално-изсечени светилища**: 1 при Демир баба теке в резервата Сборяново до с. Свещари и 1 при Мадара. И двете са стилистично подобни на многобройните тракийски светилища в Южна България, например (1) Перперек, (2) Татул, (3) Глу-

хите камъни, (4) с.Ангел войвода. За мен е абсолютно необясним следният факт: *дори* на светилището при Демир баба теке, което е съвсем близо до първобългарския район Плиска–Преслав–Мадара, е позволено да носи идентификацията „тракийско“, а светилището при Мадара настойчиво се назовава „прабългарско езическо капище“ въпреки *очевидната му прилика с всички останали* (Фиг.16).

Фиг.16

Накрая ще споделя и едно поразително съвпадение. В книгата „Повече от 100 археологически открития в България“, изд. Фют, С 2005 е публикувана снимка на странен паметник от района на Плиска, наречен „жертвен камък“. Това е дебела и доста грубо обработена каменна плоча с квадратно очертание и размери грубо 1м x 1м. Върху лицевата ѝ страна са вдълбани тесни каналчета, които очертават два вписани един в друг правоъгълника. В единия край на жертвеника каналчетата се насочват към ръба на плочата и излизат от нея чрез специален улей, чучур. Съвършено аналогична плоча се пази в Бургаския музей и е намерена в района на Странджа, която е класически и много богат район с мегалитни и скално-изсечени паметници (Фиг.17).

СКАЛНО-ИЗСЕЧЕНИ ЖЕРТВЕНИЦИ с твърде специфична форма
ОЧЕВИДНО СЪВСЕМ ЕДНОТИПНИ ОБЕКТИ, респ. традиции – от района на Странджа и от района на Плиска!

← Каменна жертвена плоча от музея в Бургас
(**Районът на Странджа** е класическа територия на мегалитна култура и скално-изсечени паметници).
[Сн. Л. Цонев 2008]

→ Каменна жертвена плоча от Плиска
(**Североизточна България:** Лудогорие, Шумен, Плиска, Мадара, Варна)
[Източник: „Повече от 100 археологически открития в България“, изд. Фют, С 2005]

▲ Каменна плоча-жертвеник с врязани улеи, Плиска

Фиг. 17

От направените съпоставки можем да направим следния извод. Менхирите-девташлари са великолепен образец на мегалитна култура! Вероятно в бъдеще ще се открият още много паметници, които да свидетелстват, че **Североизточна и Югоизточна България са били единна територия на скално-ориентирана култура (т.е. скално-изсечени и мегалитни обекти), която се развивала в II–I хил. пр. Хр.**

IV.3. Девташларите в Плиска и менхирните редици в Карнак и Менек

Ще споделя и едно съвсем ново обстоятелство, свързано с менхирите-девташлари край Плиска, регистрирани от К.Шкорпил в 1905г. и официално датирани в 8–9 в. сл. Хр.

В албума Енцо Бернадини „Книга за архитектурата“, изд. Рива, С 2007, превод от италиански на стр. 38 е репродуцирана акварелна рисунка на менхири край Карнак, Бретан, Северозападна Франция (**Фиг. 18**). Там художникът специално е подчертал, че менхирите са наредени не просто в успоредни редици – каквато е популярната представа за Карнак, добита от албумите – а по възлите на правоъгълна решетка! Точно такива са т.н. правилни групи девташлари край Плиска, скицирани от К.Шкорпил (**Фиг. 19**).

Френският художник Жан-Батист Дебре (Jean-Baptiste DEBRET) творил през 18 век, имал специални интереси в областта на етнографията и историята и оставил многобройни рисунки в тази сфера, които и до днес се смятат за сериозен извор за живота по онова време. Поради това няма основания да се съмняваме в точността и добросъвестността на наблюдениято му. По същия начин, както не се съмняваме в чертежите на Карел Шкорпил за девташларите.

Приликата в подреждането на менхирите по възлите на правоъгълна решетка е поразителна. Подреждането е специално подчертано в рисунките на двамата изследователи.

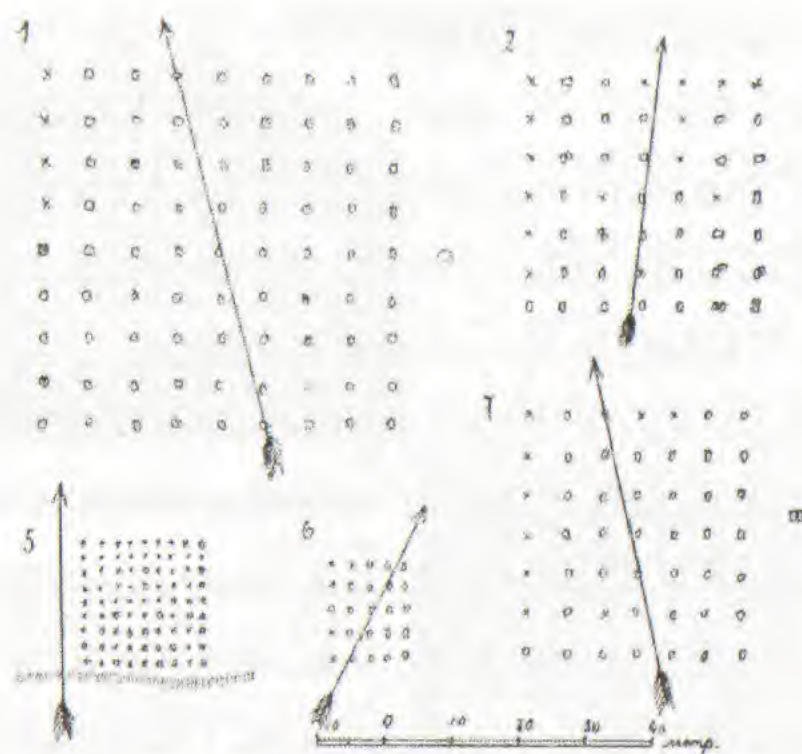
Скалните блокове от тези силно отдалечени места поразително си приличат освен това и по степента и начина на обработка (**Фиг. 20-а,б, Фиг. 21**)!

В сходството между подредбата и техническото състояние на менхирите в Северозападна Франция и девташларите в Североизточна България виждам още един аргумент, че това са прояви на еднотипна култура и произхождат от една и съща епоха. С други думи, менхирите-девташлари едва ли са по-нови от II хил. пр. Хр.

Карнак и аквирел на Жан-Батист Дебре (1768-1845).

Фиг. 18

Фиг. 19

„Место на камъните“
Камъното поле (на Месек
(„Место на камъните“)
набродна 1099 н.е. н.е.,
подредени в 11-12 редици с
должини повече от
километър.

Фиг. 20а

Фиг. 20б

Фиг. 21

V. Заключение

От двете алтернативи, очертани по-горе, по-правдоподобна в научен план (и по-достойна в морален план) е *първата*. Тя се свежда до следното:

(1) Признаваме очевидната древност на менхирите-девташлари, изразена в примитивната им обработка. Те имат аналог в класическата долменна област Бретан, Франция.

(2) Признаваме, че произлизат от древното местно население *пра-траки* през II хил. пр. Хр., а не през 8–9в. от наскоро дошлите отвъд Дунав т.н. *пра-българи* (6–7в.).

(3) Ценим високо факта, че ранните българи не посегнали да рушат тези паметници, а изградили основните средища на младата тукашна българска държава в непосредствена близост с тях, уважавайки завареното наследство от по-старо население.

(4) Така са запазили и продължили сакрализацията на целия район. Културната приемственост е най-великото постижение на цивилизацията.

The Devtashlari around Pliska still require an Exact Interpretation

Lyubomir Tsonev

Abstract

The devtashlari are numerous objects of megalithic character. The official opinion interprets them as proto-Bulgarian monuments which are created in 7–8 century A.D.

The author examines the devtashlari in two contexts.

Compared with the early Christian architectural monuments of Byzantine origin in Bulgarian lands (4–6 century A.D.) as well as with the temples in the old Bulgarian capitals Pliska and Preslav (built in 9–10 century A.D.) the devtashlari appear as extremely primitive objects. The official interpretation is shown to be impossible from the point of view of a normal architecture development process.

On the contrary, the devtashlari find their adequate place among the numerous monuments of rock-cut and megalithic character in Bulgaria originating from III–II millenium B.C.

So the present analysis gives a more convincing dating and interpretation of the devtashlari. The devtashlari are in fact classic menhirs. Some of them are grouped in rectangular grids exactly like the famous menhirs in Menec, Brittany, France. Such specific grouping happens very rarely in the megalithic world. The mechanical treatment of the devtashlari and the state of their surface are also identical with the Menec menhirs.

Птичи поглед върху света на мегалитите

Джорджо Димитриадис

Bird's Eye View on Megalithic World.

Giorgio Dimitriadis

Abstract. Megalithic monuments are still spread around the globe. Their huge dimension and apparently simple structures address from the very beginning several question to archaeologists about the social dimension of the segmentary groups that produce them. Most of the megaliths stimulate the social fantasy and folklore tales. How is possible, in the end, to understand the mentality of megalithic societies? The present paper focuses to a simple bird's eye view on the megalithic world in order to point out few common features. A concise megalith vocabulary useful on fieldwork was also elaborate.

Keywords: folklore, megalith, megalithic mentality, segmentary groups, social dimension.

Ground.

From 1650 in the reports of Great Britain archives the megalithic structures of the territory were already indicated with the words dolmen, cromlech, menhir. But the term "megalith" were used for the first time in England and then in France in the early half of XVIII century. In fact with the term megalith scholars indicate a stone construction realized with blocks of remarkable dimension.

Officially these terms were adopted only in 1867 in occasion of the International Conference of Anthropology and Archaeology to Paris, after along debate that saw prehistoricians against the "antiquarians scholars" who interpreting the historical sources relative to the Celtic religious festivities and believed that they could identify such structures like sacred places where the Druids made human sacrifices. Obviously prevailed the good sense beyond that

the comparative-scientific method on the wake of the “biological evolution”, that is the graduate continuity of the evolutionary process like the tendency from the simple one towards the complex through successive differentiations (cf. megalithic mentality).

Such differentiations are introduced above all after a careful chronological analysis of the archaeological remains following a systematic dating and for this most reliable one coining the stratigraphy principles that had the geologist on hand. The archaeologists, therefore, they understood that elaborating for every site a coherent sequence of the occupation levels of the warehouses in the sites they were in a position to expressing in chronological terms the data extrapolated from the diggings. With the technology of the radiocarbon we have arrived to a universal accepted reliable dating. In consequence the “megalith phenomenon” is also addressed to the elaboration of the respective cultural context that belongs, therefore, manifestation of the socio-economic and cultural events that support.

1. Megalithic Art

Concerns the megalithic art until few years ago most of the studies in the field answered above all to local and contingent requirements. A first homogenous nomenclature is developed by Anati (cf. BCSP 1969, IV: 66–71) second the following rules:

- The megalithic art is cultural expression and like such it is comprised from the cultural horizon.
- The monument and the art on it in are tight by linked each other.
- The basic unit is the integral scene. The single figure is the syllable towards the understanding of the “language”.
- As figurative complex it is defined by the iconographic “whole” of the megalithic monument.
- From the figurative complex can be extrapolated the chronological and conceptual data, according to layers or *fase*, following a coherence figurative logic.

2. Megalithic Mentality

But what hits more beyond the same construction of the cyclopean structures is the ability of the “megalithic people” to plan and to realize such structures with precision being given of the solutions of great ingenuity. All this was the fruit of a certain mentality rather than with the functionality; with the cultural basis and in particular with expression of religious ideas. Concentrating itself to the European megalithic phenomenon it is possible to find common elements, that is of the similar tendencies, like as “element of social cohesion” and defined as “tomb of living” (cf. Stonehenge) or as monumental tombs dedicated to eminent personages of the community, accompanied from rich funerary equipments (cf. tholos of Atreo, Mycenae) and at last like outposts of the territory defence (cf. specchie, Salento).

On the whole we can signal the following common lines, in the attempt to frame the megalithic mentality:

- The appearance of the megalith is connected with the introduction of agriculture therefore in a context of abundance (cf. stone temples, Gozo).
- The change of funerary ritual is marked as the passage from singular to collective one, therefore social groups of stable economy (cf. clan genealogy).
- Usually megaliths could be read as “territorial markers” within the “right to lands” prescribed in the cult of the ancestors (cf. chiefdom in Britannia and Malta).

Therefore, which is the principle of the common mentality that has allowed such a homogeneous development? A first explanation us the “diffusion principle” of a cultural evolutionary model. Attention: we do not speak about the “territorial increase” from a certain culture rather but about the “spread of stimuli” (cf. Kroeber 1940) for which are not transmitted the details or the entire complexity and elaboration of a product, but essentially the knowledge that process is possible and the

perception of its eventual application. In few words one speaks about a new outline of development thanks to the influence of an external stimulus, that is in order to say it with Kroeber that "the acceptation of a stimulus towards a local invention originates them but induced". Thus to recognize the main cultural horizon of this of or the other influence becomes enough difficult also from the fact of the "cultures crossed recognition" which feeds an outbreak of intellectual enthusiasm.

An analogy with what we have said for the megalithic structures we observe in the anthropomorphic movement of the statue-stelae, between the aniconic primordial menhir (without icon, *visus*) and the real statues of the classic period, were born in micro-contexts development between the 3300–3000 B.C. real dating, manifested at the same time in several parts of Europe. Two centuries later, around, the 3000 "has give birth" to various cultural and conceptual isolated groups. The composition of the statue-stelae reflect the cosmological vision of societies centred to a conceptual system composed by three logos (cf. Anati 1977). In fact the cosmological tri-division is clear recorded to the stelae found in Valcamonica (Massi of Cemmo, Ossimo, Cimbergo), in Valtellina, in Vollein (Aosta), Moletta Patone (Trentino High-Adige) and to Saint-Léonard near Sion (Valais).

Such enthusiasm was found to a greater reason in the dispersal of the anthropomorphic statue-stelae that in mythological Europe carries to us along the routes of the great heroes of Greek mythology: Argonauts, Hercules and Cadmo tangent testimony of a "obliged passage" of a cultural expression and own to all the cultures reached to a conclusive stage of their economical, social and ideological development (Mezzena 1978), that is of the jump of quality from the redistribution (Neolithic) to the centralized storage of goods (metallurgy).

So, is not casual the coincidence with the advent of the metallurgy and the places of mines production with annexed mythology (Dyonisos, Cybeli, Efestos). Interesting at this point is to confront the distribution of the sites of the statue-stelae with the

megalithic structures distribution and mythological travels carry us to the conclusion that mythology and the real world are analogous (cf. Dimitriadis 2008).

3. European and Extra-European Megaliths

What hits immediately is the imposing simplicity of the construction, than is based essentially on the use of the architrave and the *falsa volta*, but also the “air of family” that can itself be picked from the diffusion of the megalithic sites around the world.

In Europe the megalithic distribution follows three great dynamics of spread. The first one called Atlantic and more ancient, is extended from Great Britain, France and Spain. The second one, that is enough homogenous Mediterranean in its aspects and temporally belong from the Neolithic (second half of V millennium B.C.) to the middle Bronze Age (approximately middle II millennium B.C.) and extends from the Balearic isle, to Malta, southern Italy and Greece. The third direction invests the zone of south Caucasus where a dense nucleus of statue-stelae are situated between the Balkans, Black and Caspian Sea.

In Africa the phenomenon is concentrated in the North African area between the Atlantic and the Persian Gulf, that is in the countries: Morocco, Algeria, Sudan and Ethiopia.

In the Middle East and Anatolia it seems that a distribution of statue-stelae prevails a layer of that Balkan one. In Asia, megalithic sites were found in central and south India, while in the Pacific in some islands (Isle of Easter).

In the Far East, Japan, we have news of megalithic constructions, in prevalence tombs, beginning from the VII c. AD.

At last, in the Americas between 200 B.C. and 800 AD were born the great Meso-American civilizations that they have produced structures and statue-stelae of cyclopean proportions.

4. The Socio-Economics Dimension of the European Megaliths

In order to describe better the megalithic phenomenon it is necessary to develop guide concepts who allows us to comprise in detail this enormous effort.

The first stage is to establish the levels of understanding in terms of technological and economical factors. Therefore, for convention we accept that:

"Neolithic Age"	→	Agriculture
"Bronze Age"	→	Handicraft specializations
"Iron Age"	→	Complex societies

The second stage is to index the *ecological approach*, that's mean to collect all the data about food storage and the conditioning on culture created from food search.

Arranged entirety they can supply the useful information care to us the palaeo-demography and in consequence the social organization of prehistoric societies. In fact as they have demonstrated in the past, pioneering researches (Clark 1952, Boserup 1965) the careful study on the concentration of the single habits supplies precious elements regarding the demographic increment that in consequence provokes altering of the agricultural system in use. Therefore the intensification of the agriculture methods determines the increase of the production of assets increasing the working *pro capite* times.

At the same time the increase of demand for yield involves the increase of agriculture lands and in consequence alternation of the cultivations and of lands. The agricultural specialization is a fact. Every regional ecological diversity renders the change desirable, favouring in consequence social arranges more advances through a net of redistribution (Renfrew 1979) making reference to a head tribe or warrior. This in demographic social and eco-

system terms means overcoming of the maximum threshold that for a Neolithic society estimates about 400–500 individuals. The problem is resolved either with the removal of a exact number of individuals, with the task to create a new group, or with a necessary social transformation. Studies on the increase of the density population and ancient economy (Polanyi 1957) have confirmed this hypothesis towards the development of the great civilizations in the Mediterranean area.

Wanting then “to be annoying” in the labyrinth of the megalithic structures seems interesting to try to develop a social model in which it finds explanation or the modality of construction or the functionality that derives some. Therefore it is necessary to keep in mind the diffusion area that the local centres in which such monuments they could be developed independently. For western Europe the megalithic tombs (Neolithic) probably represent the only point of stability in a context of itinerant agriculture, that is: the Neolithic village remained in a place for approximately twelve years and then, exhausted the land in pertinent it was moved. Studies lead from Gordon Childe, in the island of Aran, where the concentration of megalithic tombs is highest, noted their proximity to agricultural Neolithic lands. From this view point the megalithic tomb not only represents an ancestral tomb but also is the symbol of the community that occupies the surrounding territory: therefore real social “limes” for a hundred of person’s legacies tied each other of social and religious cooperation. That as we have said happens of the collective interments, such cyclopean monument indicates not only the status of the family or clan (process of formation of own identity) in possession as moreover it attests the evolution in the construction of the funerary “temple”.

Essential References

JOS (ed.), 1996. *Prehistoire en Bretagne, Menhirs et Dolmens*. Chateaulin

QAL (ed.), *Dei nella Pietra*, Quaderni Archeologia Lombarda, ALA: Milano

Dei di Pietra, 1998, Skira, Milano.

NAB/3, 1995, Museo Civico Bergamo: Bergamo.

Dimitriadis, G. 2008. Looking for Metals: Megalithic Monuments Between Reality and Mythology. Kostov, R.I., Gaydarska, B., Gurova, M. (eds.), *Proceedings of the International Conference*, Sofia. Publishing House “St.Ivan Rilski”, 205–210.

Renfrew, C. 1979. *Before Civilization, The Radicarbon Revolution and Prehistoric Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fig. 1: Statue-stelae, Corse (photo: G. Dimitriadis).

Fig.2: Aligned of Santandi, Corse (photo: G. Dimitriadis).

Fig. 3: Pat, Stone 2, Ossimo megalithic site, Valcamonica Italy (photo: G. Dimitriadis)

Megalithic Glossary for Fieldwork

by Giorgio Dimitriadis

DiSA-University of Genoa, IT

Alée Couverte: a rectangular megalithic chamber, usually in Brittany.

Alignment : menhirs arranged in a line, or in parallel lines.

Anta: Portuguese dolmen. Three or more upright slabstones with a capstone.

Boulder: a thick stone, usually of glacial origin, artificially erected.

Barrow: a round artificial mound of earth or stones. Silbury Hill is the largest neolithic barrow over 40 m high.

Cairn : a burial mound, constructed mostly of small stones, covering one or more funeral chambers, such as the Table des Marchand or Gavrinis. The cairn has an entrance passage to the chamber. Barrow, Cairn and Tumulus are sometime synonyms.

Cove: a box modelled of three standing stone slabs, open towards the sky.

Cup-marks: simple, round depressions of about 5–10cm diameter, often surrounded with one or more engraved circles.

Cromlech: stone circle, from Welsh „crom” („in a curve”) and „lech” („stone”), menhirs arranged in a circle. In its true sense, there aren't (or no longer exist) any in Brittany. It is better to talk of an enclosure or a semicircular enclosure.

Dolmen (Portal Tomb): „Table of stone”. In the narrow sense of the word , refers to the cover of a funeral chamber formed by a horizontal stone slab lying on vertical pillars. But the word dolmen is also used for the whole of the monument: the table, but also the entrance passage and the roofing made of stones.

Gallery grave : megalithic tomb of a later type, which appeared around 3 000 B.C. and which can be distinguished from other types by the dimensions of its elongated funeral chamber: of the same width and height as the entrance passage, it would seem to be an extension.

Kerbstone: stone(s) standing side by side around the base of a barrow or a passage grave.

Menhir (Monolith, Standing Stone): „Long stone”. The expression should only be used for the Neolithic period in its broader sense. Any standing stone is not necessarily a menhir. The biggest monolith of the megalithic culture in Europe is Grand Menhir Briséé of Locmariaquer in the Brittany which, now broken down, was about 20 meters high.

Megalith (Mega = big, Lithos = stone): is a prehistorical monument made of large stones. There are many various forms of megaliths.

Mound : earthen structure covering a tomb.

Nuraghi: derives from the word „nurra” which means „heap” or „mound”, but also „cavity”. It is perhaps for this double meaning that the word has been applied to the original shape of the Nuraghi, built by laying big stones one on top of the other to create a „hollow” which is then covered by a stone dome to form a room.

Passage grave: a passage leading into a round central chamber, usually covered by mound. More a shrine than a grave.

Recumbent Stone: a large stone laid flat between the standing stones of a stone circle. Usually on the SE-SW side of the circle.

Stele : spectacularly cut out standing stone (monolith), often

carrying carved or sculptured marks : The Great Menhir of Loc-mariaquer is one of the steles which marks one of the first steps of the megalithism. The Iron Age also saw the raising of carved steles, in geometric form. To distinguish them from the latter type, we sometimes use the Breton word *Lec'h*.

Stone Circle: a circle build of at least five stones, sometimes circular, sometimes with a very complicated geometrical shape.

Talayots: Talayots is constructions of circular plant, of certain height, with stones of the base without polishing and carved stone more in the high part. Its height varies between the 8 and 10 meters, whereas its base arrives has to reach the 20 meters of diameter.

Tholos tomb: the Mycenaean tholos tomb consists of a circular, subterranean burial chamber, sometimes referred to as the “thalamos”, roofed by a corbelled vault and approached by a “dromos” [=entrance passage] that narrows abruptly at the “stomion” [=doorway] actually opening into the tomb chamber. The chamber or thalamos is built of stone rather than simply being hewn out of bedrock. Tholoi of this kind are usually, though not invariably, set into slopes or hillsides. Burials were either laid out on the floor of the tomb chamber or were placed in pits, cists, or shafts cut into this floor.

Tumulus: mass of earth and stones sealing one or more tombs.

Trilithon (Three-Stone): two tall uprights stones supporting a lintel (lintel=a piece of stone over a door or window, forming part of the frame).

**An Alternative Look at the Spiritual Values
and Beliefs of the Ancient Civilizations, their
Cultural Development, the Myths and Legends
that have come to us over the Centuries, the
Mystery-shrouded Megalithic Stone Structures
within the Borders of Modern Bulgaria**

Iliana Magerova

Abstract

It is exciting when someone attempts to raise the shroud of mystery at the places which call to mind the ancient civilizations inhabiting the Rhodopes, Strandzha, Sakar, the Thracian Plain. The megalithic stone sanctuaries are wrapped in the whispers of myths and legends about Gods, about the mysteries and rituals performed there. Today we discover those stone memorials in inapproachable locations and attempt to feel with our souls the sacred gaze of our ancestors lingering on the sky, we try to coalesce with the cults and relics which reveal the unbreakable bond of our forefathers with the universe forged through magical rituals and paying homage to the Star Gods – Unu (the Sun God), Nanar (the Moon Goddess), Inana (the Star Goddess) and their veneration before the principal Gods – Anu (of the Sky), Enlil (of the Earth), Ea (of War and Wisdom). Gods we find under different names with the different peoples, which speaks eloquently of how much the ancients revered Mother Nature. About their rapport with the stars and their faith that they guide their destinies – faith which has been passed on to us through the knowledge of Astrology – the queen of the ancient sciences.

From the Dolmens to the Pyramids – an Explanation

Konstantinos Maritsas

The chapter “Civilisation and Religion” of the aforesaid book¹ reads:

«In order for the presentation of the battle between the men and animals to become reality, the dancers (men) would have to imitate the shapes and screams of the animals, the actions had at the same time to become intelligible for the spectators, women, who selected the winning men. To succeed, the men wore the skins of the animals (bears, wolves, deer, etc.) and shouted, reproducing the animal screams.»

The men had at the same time to choose an appropriate place to carry out the representation on. In order to be suitable, the place had to meet the following requirements:

- the dance had to be easily visible to the audience, that is the women, and
- the dancers and the audience should not have been in danger due to the wild animals.

Therefore the meadows and lawns were the only appropriate places, the flat lots of land having low vegetation. The onlookers were thus able to watch the fight without being in danger because of the wild animals.

The real fight however did not take place on the meadows and lawns. It happened in the forests and mountains. Therefore the men dancers' wearing skins was not sufficient for a plausible reproduction of the battle. The existence of a bear den was needed, as were those of the hunters' hiding place, of the forest and of the mountain. How could they be implemented? Very easily indeed! A stone could represent the bear den; another stone – the hunters' hiding place; other stones – the forest and the mountain!

In this way were created the dolmens, cromlechs, menhirs

¹ “Civilization and natural selection”

and obelisks. They were in fact the scene of the first theatrical settings, of the fight-dance, where the civilised men demonstrated their skills, in order to be chosen by the women.

Dolmen	
	
The scene of the first theatrical settings: Structures made of stones on meadows and lawns, away from the forests.	
	Scenes of the theatrical settings are chiselled out in the dolmen shown – imitation of a battle. That was perhaps the first theatrical show.

The dolmens evolved easily in the course of time into ziggurats, and they subsequently into pyramids:

Ziggurat	
----------	--

Pyramids	
	
	

This evolution is based on the small diversities between the generations. Every next generation built larger dolmens than the previous did. Eventually a generation came, which did not realise the purpose of the dolmen. For such generation the dolmen had become an end in itself, and a tradition. The beginning of the dolmens was forgotten, as was the beginning of the battle-dance. So building dolmens became an end in itself for every succeeding generation. Thus they arrived at building ziggurats and pyramids.

ЗА АВТОРИТЕ (по реда на публикациите в сборника):

Валерия Фол, професор, доктор на историческите науки, Институт по тракология – БАН,
e-mail: *valeriafol@gmail.com*

Любомир Цонев, ст.н.с. II ст., д-р по физика, Институт по физика на твърдото тяло – БАН,
e-mail: *ltsonev@abv.bg*

Giorgio Dimitriadis, DiSA-University of Genoa, IT, ITM-Istituto Territorio & Memòria, Макао, PT,
e-mail: *giorgio.dimitriadis@chepanet.it*

Димитър Колев, ст.н.с. II ст., д-р по физика, Институт по астрономия с Национална астрономическа обсерватория при БАН,
e-mail: *dzkolev@abv.bg*

д-р Любомир Калудов, Бургас,
e-mail: *kaludof@abv.bg*

Светослав Соловьев, Бургас,
e-mail: *svetlo_pivo@abv.bg*

Тошо Спиридонов, ст.н.с., д-р, Дружество ДИОС,
e-mail: *tosho_sp@abv.bg*

Костадин Димов, Казанлък,
e-mail: *kvazimodo@abv.bg*

Константинос Марицас, автор на книгата „Цивилизация и естествен подбор“, www.costasmaritsas.com,
e-mail: *kmr@abv.bg*

Илиана Магерова, дипл. астролог, консултант и преподавател,
e-mail: *imagerova@abv.bg*